

YERİNDEN EDİLEN VE MÜLKSÜZLEŞTİRİLENLER

SUR SAKINLERİNİN EVLERİNE DÖNME HAKKI

AMNESTY
INTERNATIONAL

Uluslararası Af Örgütü, 7 milyondan fazla insanın herkesin insan haklarından yararlandığı bir dünya için mücadele ettiği küresel bir harekettir.

Vizyonumuz, her insanın, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer uluslararası insan hakları standartlarında yer verilen tüm insan haklarından yararlanabilmesini sağlamaktır.

Uluslararası Af Örgütü, hükümetlerden, siyasi ideolojilerden, ekonomik çıkarlardan ve dinlerden bağımsız olup, gelirlerini büyük ölçüde üyelik aidatlarından ve bağışlardan sağlamaktadır.

© Uluslararası Af Örgütü 2016
Aksi ifade edilmediği müddetçe, bu belgedeki içerik Creative Commons (atıf, ticari olmayan, türetilmemiş, uluslararası 4.0) tarafından lisanslıdır.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>
İzinler konusunda daha fazla bilgi için lütfen internet sayfamızı ziyaret edin: www.amnesty.org
Uluslararası Af Örgütü dışındaki bir telif hakkı sahibine atfedilen içerikler Creative Commons lisansına tabi değildir.
İlk kez 2016 yılında yayımlanmıştır
by Amnesty International Ltd
Peter Benenson House, 1 Easton Street
London WC1X 0DW, UK

Kapak fotoğrafı: Binaların yıkılıp, düzleştirilmiş bir alanın yakınında, Sur'un merkezinde bulunan, silahlı çatışmalardan zarar görmüş tarihi "Dört Ayaklı Minare" ve cami.
© Guy Martin/Panos

Endeks: EUR 44/5213/2016

Orijinal Dili: İngilizce

amnesty.org

AMNESTY
INTERNATIONAL

İÇİNDEKİLER

1. ÖZET	5
2. ARKA PLAN	7
2.1 YERİNDEN EDİLEN KİŞİLERİN HAKLARINA DAİR ULUSLARARASI HUKUK VE STANDARTLAR	10
2.2 METODOLOJİ	12
3. SUR'DAN ZORLA TAHLİYE VE YERİNDEN EDİLME	14
4. YERİNDEN EDİLME KOŞULLARI	17
4.1 BARINMA	17
4.2 YAŞAM STANDARDI	19
4.3 MAL KAYBI	19
4.4 EĞİTİM	20
SURLU AİLELER	21
5. GERİ DÖNME İHTİMALİ	26
6. TÜRKİYE YETKİLİLERİNE TAVSİYELER	30

© Amnesty International

1. ÖZET

2015 yılının Temmuz ayında iki yıldır devam eden ateşkes, silahlı Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve Türkiye devleti arasındaki henüz emekleme aşamasında olan barış sürecinin çökmesiyle sona erdi. Barış sürecinin son bulmasını takip eden on ay boyunca, on yıllardır sürüp giden çatışma sürecinin bir önceki evrelerinin aksine, silahlı çatışmalar güneydoğunun kırsal alanlarında değil, il ve ilçe merkezlerinde yaşandı. Şimdiye kadar, aralarında 368 silahsız il ve ilçe sakininin de bulunduğu 2,360 kişinin hayatını kaybettiği tahmin ediliyor.¹ Güneydoğunun farklı bölgelerinde yaşanan şiddet olayları, geniş çaplı yıkımlar ve devam eden sokağa çıkma yasaklarıyla zorla yerinden edilenlerin sayısının ise en az yarım milyona ulaşmış olması muhtemel dâhilinde. Bu rapor, Diyarbakır'ın tarihi merkez ilçesi Sur'da yaklaşık 24,000 kişinin zorla yerinden edilmesine odaklanıyor. Rapor, Sur sakinlerinin yerinden edilme koşulları, başta yeterli konut hakkı olmak üzere devam eden hak ihlalleri ve gitgide daha da uzaklaşan bir ihtimal olarak evlerine ya da yaşadıkları ilçeye geri dönme imkânı belgeleniyor.

Bölgenin farklı il ve ilçelerinde olduğu gibi Sur'da da, PKK ile ilişkili kişiler hendekler kazıp, barikatlar kurup, "öz yönetim" ilan ettiler. Hukuka ve kamu düzenine karşı ciddi ve zorlu bir durum yaratan bu fiillere cevaben Türkiye yetkilileri süresiz 24 saatlik sokağa çıkma yasağı kararlarını uygulamaya geçirdi ve nihai olarak 11 Aralık 2015 tarihinde, halen devam eden, daimi sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Sokağa çıkma yasağı altındaki diğer kentsel alanlarda olduğu gibi, askeri güvenlik operasyonlarında ağır silahların kullanılması, geniş çaplı yıkımlara ve birçok kişinin ölümüne sebep oldu. Türkiye İnsan Hakları Vakfı, hayatını kaybedenler arasında en az on silahsız mahalle sakininin de olduğu ifade ediyor.² Orantısız öldürücü güç kullanımı ve sık sık yaşanan su ve elektrik kesintileri ile birlikte sokağa çıkma yasağı koşullarında hayatta kalmanın zorluğu, Sur'un sokağa çıkma yasağı altındaki altı mahallesinde yaşayan, yaklaşık 24,000 mahalle sakininin tamamının ya da hemen hemen tamamının evlerini terk etmesine neden oldu. Bugün dâhi bu mahallelerin büyük bir bölümü boş ve sokağa çıkma yasağı devam ediyor.

Silahlı çatışmalar, Sur'da Mart ayında, sokağa çıkma yasağının ilan edildiği diğer bölgelerde ise Haziran 2016'da son buldu. Bu tarihten itibaren silahlı çatışmalar kent merkezlerinin dışında devam etti. Güneydoğudaki gelişmeler, önemli ölçüde, Türkiye yetkililerinin 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası verdiği tepkiyle şekillendi. Yetkililer, olağanüstü hal uygulaması altında muhaliflere yapılan kapsamlı ve sistematik saldırıların bir parçası olarak, Kürt medya organlarını kapatma, gazetecilerini tutuklama, bölgenin farklı yerlerinde, seçilmiş yerel yöneticilerin yerine kayyum atama ve sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine kitlesel bir biçimde son verme suretiyle muhalif Kürtleri hedef aldılar. Kentte yaşayan yerinden edilmiş ailelere destek sunan iki önemli aktör, Sur ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyelerinin belediye eşbaşkanları yerine hükümet tarafından kayyum atandı ve yine yerinden edilenlere doğrudan insani yardım ve destek sağlayan sivil toplum örgütleri kapatıldı.

Bu ortamda, yerinden edilen ve evleri ellerinden alınan ailelerin hakları ihmal ediliyor. Sur'da, sokağa çıkma yasağının ilan edildiği esas bölgede yaşayan ailelerin büyük çoğunluğu hâlâ zorla yerinden edilmiş durumda. Yetkililerin sunduğu, önemli, ancak yetersiz ve de mevcut ihtiyaçların tümüne cevap vermekten uzak destek ve yardıma rağmen, birçok yerinden edilmiş aile yeterli barınma imkânlarına ulaşabilmiş değil. Çocukların eğitim hakkı gibi diğer haklar ise yine yeterli düzeyde tesis edilmiyor. Benzer bir biçimde, yerinden edilen ilçe sakinlerinin evlerine ya da yaşadıkları yerleşim yerine geri dönme hakkı da, devam eden sokağa çıkma

¹ Bkz: Uluslararası Kriz Grubu, *Türkiye'nin PKK Savaşı: artan rakamlar. 18 Kasım 2016 tarihli güncel veriler*, <http://www.crisisgroup.be/interactives/turkey/>

² Bkz: Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *16 Ağustos 2015-16 Ağustos 2016 Tarihleri Arasında Sokağa Çıkma Yasakları ve Yaşamını Yitiren Siviller Bilgi Notu*, 21 Ağustos 2016, <http://tihv.org.tr/16-agustos-2015-16-agustos-2016-tarihleri-arasinda-sokaga-cikma-yasaklari-ve-yasamini-yitiren-siviller-bilgi-notu/>

yasakları, tahribata uğramış ya da yıkılmış altyapı ve konutlar ve de devam eden konut yıkım çalışmaları nedeniyle ciddi tehlike altında bulunuyor. İlçe sakinleriyle istişare edilmeden geliştirilen ve ilçe sakinlerinin Sur'dan uzak semtlere taşınmasını öngören kentsel yenileme projesinin önünü açmak için de Sur ilçesinin en az yüzde 60'ı tamamen kamulaştırıldı.

Bölgedeki sürece bir bütün olarak bakıldığında, bu süreç, altyapıdaki değişiklikler ve nüfus transferi vasıtasıyla güvenliği sağlamak için söz konusu yerlerde ikamet eden kişileri yerinden etme ve bu yerleri yıkıp yeniden inşa etmeye yönelik önceden tasarlanmış bir planın olduğu izlenimini veriyor. Bu büyük kriz karşısında, yetkililerin, Sur'da yerinden edilenler ve bölge genelinde, sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı ilçelerde yerinden edilen yüzbinlerce insan için somut bir plan oluşturması gerekiyor. İlçe sakinleriyle tam istişare içerisinde geliştirilecek bu tür bir plan, hızlı bir şekilde oluşturulmalı ve yerinden edilen kişilerin haklarına erişimini sağlamalıdır. Daha da önemlisi bu plan ile devlet, ülke içinde yerinden edilen kişilerin, kendi istekleri ile evlerine ya da sürekli yaşadıkları yerlere geri dönmelerini sağlayacak gerekli koşulları oluşturmalı ve gerekli imkanları sağlamalıdır.

Sur'un merkezinde bulunan ve silahlı çatışmalardan zarar gören tarihi "Dört Ayaklı Minare" ve cami. © Guy Martin/Panos

Silahlı çatışmalardan zarar gören ya da yıkılan binaların olduğu Sur'un merkez kesimleri. © Guy Martin/Panos

YERİNDEN EDİLEN VE MÜLKSÜZLEŞTİRİLENLER SUR SAKİNLERİNİN EVLERİNE DÖNME HAKKI

Uluslararası Af Örgütü

2. ARKA PLAN

Sur, Türkiye'nin ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin en önemli şehri olan Diyarbakır'ın tarihi merkez ilçelerinden biri. Helenistik dönemden bu yana önemli bir merkez olan Sur'un, kadim surları ve surların bitişiğindeki Hevsel Bahçeleri, UNESCO dünya mirası statüsüne sahiptir.³ Sur'un tarihi camileri, kiliseleri ve sinagogları arasında, 1980 ve 1990'lı yıllarda Türkiye'nin güneydoğusunda, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve Türkiye güvenlik güçleri arasındaki çatışmaların en yoğun olduğu dönemde, kırsal bölgelerde yaşayan ailelerin kaçarak Diyarbakır'a gelmesinden sonra inşa edilmiş modern binalar da var. Çatışma durumu ve Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki köylerin zorla boşaltılmasıyla Diyarbakır nüfusu ikiye katlandı ve kentin nüfusu halihazırda neredeyse bir milyonu bulmuş durumda. Ülke içinde yerinden edilip Diyarbakır'a gelenlerin birçoğu Sur'a yerleşti. Bugün, güneydoğudaki köylerinden gelen yerinden edilenler ve Diyarbakırlı ailelerden oluşan halkıyla Sur, Türkiye'nin en yoksul bölgesi olan Güneydoğu'nun merkezindeki Diyarbakır'ın en yoksul ilçelerinden biri.⁴ Güneydoğunun köylerinden gelen yerinden edilenler ülkenin farklı bölgelerinde entegrasyon, yetersiz konut ve yoksulluk sorunlarından muztarip yaşamaya devam ediyorlar ve bu kişilerin yalnızca çok küçük bir kısmı köylerine geri dönebildi.⁵

2015 yılının Temmuz ayında, PKK ve Türkiye devleti arasında yürütülen kırılğan barış süreci sona erdi. Ateşkesin sona ermesi ve iki yıl süren görece barış ortamının ardından, Diyarbakır ve güneydoğu illeri bir kez daha PKK ve Türkiye devleti arasındaki silahlı çatışmalara sahne oldu. Uluslararası Kriz Grubu'un tahminlerine göre silahlı çatışmalarda 368'i silahsız olmak üzere yerel halktan en az 2,360 kişi hayatını kaybetti.⁶ Silahlı çatışmaların en üst seviyeye ulaştığı ve güneydoğunun dağlık alanları ile izole yerleşim yerlerinde yoğunlaştığı 1990'lı yılların aksine, 2015 yılından itibaren çatışmalar bölge genelinde büyük ölçüde yoğun nüfusa sahip kentsel alanlarda yaşandı. Sur'da ve bölgedeki diğer kent merkezlerinde, PKK ile ilişkili silahlı kişiler şehirlerin dar sokaklarına barikatlar kurup hendekler kazdı, devlet güvenlik güçleri ise kontrolü tekrar ele geçirebilmek için öldürücü güç kullanımında bulundu. Yetkililer, 2015 yılının Eylül ayında, yerel halkın evlerinden çıkmasını tamamen yasaklayan, sıklıkla aralıksız bir şekilde aylarca devam eden, su ve elektrik kesintileri, zaman zaman da cep telefon ağı ve 3G internete erişimin engellendiği süresiz ve kesintisiz sokağa çıkma yasağı uygulaması başlattı. Bazı durumlarda, sokağa çıkma yasağı uygulanan mahalle ya da ilçe sakinlerinin yiyecek, hatta acil tıbbi tedaviye ulaşmaları ya zor ya da imkansızdı.⁷ Yetkililer, kamu hizmetlerinin silahlı çatışmaların hizmet altyapısında hasara yol açması nedeniyle kesintiye uğradığını savunurken; yerel halk, yetkililerin kamu hizmetlerine erişimi kasıtlı olarak kestiğini iddia etti. Uluslararası Af Örgütü ile görüşen Sur'da görevli bir polis memuru, yerel halkın iddialarını destekleyen açıklamalar yaptı ve polis ve orduyla çatışan silahlı kişileri demoralize etmek için kasıtlı bir şekilde elektrik ve suyu kestiklerini ifade etti.⁸

Uluslararası Af Örgütü, güneydoğu illerinde öz yönetim ilan edilmesiyle birlikte kent merkezlerine kurulan barikatların Türkiye yetkililerini son derece zor ve ciddi bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya bıraktığının farkındadır. Gerçekten de, yetkililerin görevi kamu düzenini yeniden tesis etmek ve herkesin yaşam hakkı ve kişi güvenliği hakkını korumaktır. Ancak alınan güvenlik önlemleri, her ne kadar gerekli olsalar da, insan haklarını ihlâl etmemelidir. Uluslararası Af Örgütü, süresiz sokağa çıkma yasakları, aşırı düzeyde ve sıklıkla

³ Bkz: UNESCO, *Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı*, <http://whc.unesco.org/en/list/1488>

⁴ Bkz: Türkiye İstatistik Enstitüsü, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları*, 2015, <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21868>

⁵ Bkz: Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi, Türkiye: Ana hatlarıyla ülke içinde yerinden edilme, Aralık 2013, <http://www.internal-displacement.org/europe-the-caucasus-and-central-asia/turkey/summary/>

⁶ Bkz: Uluslararası Kriz Grubu, *Türkiye'nin PKK Savaşı: artan rakamlar. 18 Kasım 2016 tarihli güncel veriler*, <http://www.crisisgroup.be/interactives/turkey/>

⁷ Bkz: Uluslararası Af Örgütü, *Süresi belirsiz sokağa çıkma yasakları altında gerçekleştirilen insan hakları ihlaline yol açan operasyonlara son verin*, 21 Ocak 2016, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/3230/2016/en/>

⁸ Haziran 2016'da Sur'da gerçekleştirilen bir sohbet.

öldürücü güç kullanımına başvurulması, zorla yerinden etme ve bunlarla ilişkili diğer kısıtlamaların orantısız olduğu, insan haklarını ihlal ettiği ve bazı durumlarda toplu cezalandırmaya varan bir uygulamaya dönüştüğü kanaatindedir.⁹ 2016 yılının Haziran ayında Avrupa Konseyi'nin Venedik Komisyonu, Türkiye yetkilileri tarafından alınan sokağa çıkma yasağı kararlarının Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan hukukilik şartını karşılamadığı sonucuna vardı. Komisyon, Türkiye yetkililerine, İl İdaresi Kanunu kapsamında uygulanan sokağa çıkma yasaklarına son verilmesi, acil tedbirlerin Türkiye'nin ulusal yasaları ve uluslararası yükümlülükleriyle uyumlu olmasının sağlanması ve sokağa çıkma yasağı gibi kararların alınmasına imkan tanıyan yasal çerçevenin gözden geçirilmesi tavsiyesinde bulundu.¹⁰

Yetkililer, sokağa çıkma yasaklarının devam ettiği süre zarfında polis ve askeri güçlerin görevlendirildiği operasyonlar başlattı ve PKK ile ilişkili kişilerle silahlı çatışmaya girildi. Kolluk kuvvetleri ve askeri birimler bu çatışmalarda tank ve benzeri ağır silahlar kullandılar. Güvenlik operasyonlarında hayatını kaybedenler arasında yerel halka mensup silahlı ilçe sakinleri de vardı. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın derlediği bilgilere göre, Ağustos 2015 ile Ağustos 2016 arasında sokağa çıkma yasağı ilan edilen mahalle ve ilçelerde, 79'u çocuk olmak üzere, yerel halka mensup silahlı 321 kişi hayatını kaybetti. Yine Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın verilerine göre hayatını kaybedenlerden üçü çocuk on kişi Sur'da yaşamını yitirdi.¹¹ Yetkililer, Uluslararası Af Örgütü'ne Sur'da yürütülen operasyonun esnasında 65 silahlı kişinin cenazesine ulaştıklarını ve 68 kişiyi gözaltına aldıklarını aktardı.¹² Etkin bir soruşturmanın yürütülememesi ve birbiriyle çelişen ifadeler, birçok ölüm vakasının nasıl gerçekleştiğine dair açık ve net bilgilere ulaşılmamasını engellese de, Cizre'deki sokağa çıkma yasağının ardından Eylül 2015'de Uluslararası Af Örgütü'nün yaptığı araştırma, güvenlik güçlerinin sokağa çıkma yasağının ilan edildiği yerleşim yerlerinde ateşli silahları ihtiyatsız bir şekilde kullandığını ve operasyonun silahlı kişileri gözaltına alma niyetiyle değil, öldürme niyetiyle yürütüldüğünü gösteriyor.¹³ Sokağa çıkma yasağının uygulandığı yerleşim yerlerinde öldürülenler arasında silahlı çatışmaya katılmaları ihtimal dışı olan küçük çocuklar ve yaşlılar da var.

Sur'da, dokuz gün süren sokağa çıkma yasağının hemen ardından 11 Aralık 2015 tarihinde, ilçenin 15 mahallesinin altısında, yani yaklaşık 24.000 kişinin yaşadığı bir yerleşim bölgesinde süresiz sokağa çıkma yasağı ilan edildi.¹⁴ Diyarbakır Valiliği'nin Mayıs 2016'da Uluslararası Af Örgütü'yle paylaştığı bilgilere göre, güvenlik güçlerinin operasyonları ile silahlı çatışmaların son bulduğu 9 Mart 2016 tarihi itibarıyla, 65 asker ve polis memuru ile PKK ile ilişkili 65 silahlı kişi çatışmalarda öldürülmüş ve cenazelerine ulaşılmıştı.¹⁵ Sur'un bu bölgesinde, 2016 yılının Mart ayı başında askeri operasyon ve silahlı çatışmalar sona ermiş olsa da, söz konusu mahallelerin büyük bir kısmında yasak halen devam ediyor. Bazı yerlerinde neredeyse bir yıl boyunca kesintisiz sokağa çıkma yasağının uygulandığı bu altı mahallenin yanı sıra, Sur'un diğer bazı mahallelerinde de daha kısa süreli olarak sokağa çıkma yasakları ilan edildi.

Sur'da olduğu üzere, uzun süreli kesintisiz sokağa çıkma yasağının uygulandığı illerin tamamında, ağır top kullanımı ile güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen operasyonlar esnasında ve bu operasyonların sonrasında altyapı ve binaların büyük ölçüde yerle bir edilmesine, bu yerlerdeki nüfusun neredeyse tamamının zorla yerinden edilmeleri de eşlik etti. Sur'da çatışmaların sona ermesinin ardından, ilçenin yeniden inşası için mevcut binaların hemen hemen hepsi kamulaştırıldı ve birçok bina da zaten yıkılmıştı. Hükümet, sokağa çıkma yasağının uygulandığı alanlarda polis kontrol noktaları inşa edileceği gerekçesiyle Cizre, Silopi ve Yüksekova gibi merkezler için de "acele kamulaştırma" kararları aldı.¹⁶ Bu illerde de, Sur'daki kadar geniş alanları kapsamasa da, muazzam büyüklükte kamulaştırma gerçekleşti. Örneğin, Cizre'de toplam üç mahallede 22 parsel arazi kamulaştırıldı.¹⁷ Nusaybin ve Şırnak gibi diğer illerde ise silahlı çatışmaların sona ermesinin ardından, herhangi bir "acele kamulaştırma" kararı alınmadan kayda değer sayıda bina yıkıldı. Bölgedeki sürece bir bütün olarak bakıldığında, bu süreç, altyapıdaki değişiklikler ve nüfus transferi

⁹ Bkz: Uluslararası Af Örgütü, *Süresi belirsiz sokağa çıkma yasakları altında gerçekleştirilen insan hakları ihlaline yol açan operasyonlara son verin*, 21 Ocak 2016, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/3230/2016/en/>

¹⁰ Bkz: Venedik Komisyonu, *Türkiye – Sokağa Çıkma Yasaklarını Düzenleyen Yasal Çerçeveye Dair Görüş, Venedik Komisyonu'nun 107. Genel Oturumunda kabul edilmiştir (Venedik, 10-11 Haziran 2016)*, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)010-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)010-e)

¹¹ Bkz: Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *16 Ağustos 2015-16 Ağustos 2016 Tarihleri Arasında Sokağa Çıkma Yasakları ve Yaşamını Yitiren Siviller Bilgi Notu*, 21 Ağustos 2016, <http://tihv.org.tr/16-agustos-2015-16-agustos-2016-tarihleri-arasinda-sokaga-cikma-yasaklari-ve-yasamini-yitiren-siviller-bilgi-notu/>

¹² Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı ile gerçekleştirilen mülakat, Mayıs 2016.

¹³ Bkz: Uluslararası Af Örgütü *Süresi belirsiz sokağa çıkma yasakları altında gerçekleştirilen insan hakları ihlaline yol açan operasyonlara son verin*, 21 Ocak 2016, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/3230/2016/en/>

¹⁴ Bkz: Diyarbakır Valiliği'nin sokağa çıkma yasağı basın duyurusu, http://www.diyarbakir.gov.tr/11122015-basin-duyurusu-surda-sokaga-cikma-yasagi?sm_au_=-iVVINVI4mjiFFJV2

¹⁵ Uluslararası Af Örgütü'nün Diyarbakır Valisi ile gerçekleştirdiği görüşme, 20 Mayıs 2016.

¹⁶ Bkz: BBC Türkçe *Diyarbakır, Hakkari, Mardin ve Şırnak'ta yeni kamulaştırma kararları*. 11 Nisan 2016, http://www.bbc.com/turkce/multimedya/2016/04/160411_kalekol_kamulastirma. Acele kamulaştırma kararları 1983 tarih ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27. maddesine dayanılarak alınıyor. Bu madde yetkililere, kamulaştırma kararı alındıktan yedi gün sonra kamulaştırılan taşınmazları kullanma hakkını tanıyor.

¹⁷ Bkz: Evrensel, *7 ilçede daha 'acele kamulaştırma' yapılacak*, 11 Nisan 2016, <https://www.evrensel.net/haber/277295/7-ilcede-daha-acele-kamulastirma-yapilacak>

vasıtasıyla güvenliği sağlamak için söz konusu yerlerde yaşayan kişileri yerinden etme ve bu yerleri yıkıp yeniden inşa etmeye yönelik önceden tasarlanmış bir planının olduğu izlenimini veriyor. Bu alanlara geri dönüşler ya devam eden sokağa çıkma yasakları tarafından ya da konut ve altyapının bütünüyle hasar görmesinden dolayı engellendi.

Bu dönemde ayrıca, Sur sakinlerinin ilçeden taşınmasını öngören 2012 yılında hazırlanan, ancak genel itibarıyla uygulamaya konulmamış bir plan tekrar gündeme getirildi.¹⁸ Yetkililer projeye dair detaylı bilgileri kamuoyuyla paylaşmadıkları ve yerel halkla istişare etmedikleri için, sözü edilen bu projenin ne ölçüde tadil edileceği ve bu değişikliklerin yerinden edilen Sur sakinlerinin mahallelerine ya da evlerine geri dönebilmeleri açısından ne anlama geldiğini söyleyebilmek güç.¹⁹ Yetkililer konutlarla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere altyapı yatırımlarının yapılacağına ve bunların yeniden inşa edileceğine ilişkin olarak çok sayıda taahhütte bulunmuş olsalar da, yerinden edilen kişilerin evlerine ya da önceden oturdukları yerlere dönebilmeleri konusundaki ciddi soru işaretleri hâlen mevcut. Halihazırda sokağa çıkma yasağına tabi bölgeler genelinde yerinden edilen kişilerin sayısı tam olarak bilinmese de, bu sayının yüzbinlerle ifade edilebileceği ve mutemelen yarım milyonu aştığını söylemek mümkün. Bu rapor, Diyarbakır'ın Sur ilçesinde yerinden edilmiş kişilerin durumuna odaklanıyor. Yerinden edilen Sur sakinlerinin karşı karşıya kaldıkları sorunlar bir çok bakımdan bölgenin genelinde yerinden edilen diğer kişilerin yaşadıkları sorunlarla aynı. Ancak, yaşadıkları şehrin tamamında sokağa çıkma yasağı uygulanan yerinden edilen kişilerin, akrabalarının barınma desteğinden faydalanamamaları, eğitim ve temel hizmetlere erişimde daha fazla zorluk çekmeleri, dolayısıyla da yasaklardan daha da ağır bir biçimde etkilenmiş olmaları da kuvvetle muhtemel.

Belediye yetkilileri Sur'da yaklaşık 40,000 kişinin yerinden edildiğini tahmin ediyor.²⁰ Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda bulunan en az 35 ilçede sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Bu ilçelerden en önemlileri arasında, 79 gün boyunca sokağa çıkma yasağının uygulandığı ve yasak öncesi nüfusu 120,000 olan Cizre ile 19 gün boyunca sokağa çıkma yasağının uygulandığı Silopi ve çatışmaların altı aydan daha uzun süredir sona ermiş olmasına rağmen 14 Mart 2016'dan itibaren bazı bölgelerinde yasağın halen devam ettiği ve yasak öncesi nüfusu 100,000'i aşan - Nusaybin sayılabilir. Cizre, Silopi, Şırnak, Yüksekova ve İdil'de gece sokağa çıkma yasakları halen devam ediyor. Şubat 2016'da Nusaybin, Şırnak ve Yüksekova'da sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden önce, Sağlık Bakanlığı, Cizre, Silopi ve güvenlik operasyonlarının devam ettiği Türkiye'nin güneydoğusundaki bölgelerde en az 355,000 kişinin yerinden edildiğini duyurmuştu.²¹ Bu tarihten sonra yerinden edilen kişilerin sayısına dair güncel bir veri yetkililer tarafından paylaşılmadı. Ancak sokağa çıkma yasaklarının boyutu düşünüldüğünde, bölge genelinde sokağa çıkma yasağı ilan edilen ilçelerde yerinden edilen kişilerin toplam sayısının yarım milyonu aşmış olması kuvvetle muhtemel.

ÖNEMLİ TARİHLER

Temmuz 2015: PKK ve Türkiye devleti arasındaki ateşkes sona erdi ve silahlı çatışmalar tekrar başladı.

6 Eylül 2015: Sur'da ilk sokağa çıkma yasağı ilan edildi.

11 Aralık 2015: Sur'un on beş mahallesinin altısında süresiz sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Devlet güçleri ve PKK ile ilişkili kişiler arasındaki silahlı çatışmalar yoğunlaştı. Bir çok Sur sakini ilçeden ayrıldı.

9 Mart 2016: Yetkililer Sur'daki askeri operasyonun sona erdiğini duyurdu. Silahlı çatışmalar durdu; ancak sokağa çıkma yasağı uygulaması devam ediyor.

21 Mart 2016: Hükümet, Sur'daki arazilerin büyük bir bölümü için "acele kamulaştırma" kararı aldı. Arazilerin mülkiyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na geçti.

4 Eylül 2016: Başbakan Binali Yıldırım, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerini kapsayan bölgesel yatırım ve yeniden inşa planını açıkladı. Bu plan çerçevesinde Sur'da 7,000 konut inşa edilmesi söz konusu. Açıklanan plan kapsamında, Sur halkı ile istişare yapıldığına dair herhangi bir bilgi verilmiyor ve yerinden edilen Sur sakinlerinin de geri dönmesi muhtemel görünmüyor.

¹⁸ Bkz: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Kentsel Dönüşüm ve Diyarbakır*. Şubat 2015, <http://www.csb.gov.tr/db/diyarbakir/edirtordosya/1.pdf>

¹⁹ Hükümetin bu bölgeye dair öngörülerini için devlet haber ajansı tarafından haberleştirilen Başbakan'ın bölgeye yaptığı bir ziyarette verdiği beyanatlara bakınız. *Başbakan doğuya yardım paketini açıkladı*, 4 Eylül 2016, <http://aa.com.tr/en/politics/turkish-pm-reveals-economic-package-for-eastern-turkey/640803>. Ayrıca Çevre ve Şehircilik Bakanı'nın beyanatlara bakınız. Milliyet, *Çevre ve Şehircilik Bakanı açıkladı! 7 bin lira maaş vermişler...* 7 Eylül 2016, <http://www.milliyet.com.tr/bakan-acikladi-7-bin-lira-maas-siyaset-2323180/>

²⁰ Sur Belediyesi ile gerçekleştirilen mülakat, Mayıs 2016.

²¹ Bkz: T24, *Güneydoğu'daki operasyonlar yüzünden 355 bin kişi göç etti*, 28 Şubat 2016, <http://t24.com.tr/haber/guneydogudaki-operasyonlar-yuzunden-355-bin-kisi-goc-etti,329927>

2.1 YERİNDEN EDİLEN KİŞİLERİN HAKLARINA DAİR ULUSLARARASI HUKUK VE STANDARTLAR

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri, ülke içinde yerinden edilen kişilerin haklarını korumaya yönelik hükümler içeriyor. Yerinden edilen kişiler de ülkede yaşayan herhangi bir bireyin sahip olduğu medeni, kültürel, ekonomik, politik ve sosyal hakların tamamına sahiptirler ve bu kişilere içinde buldukları durumdan ötürü haklara erişimde herhangi bir ayrımcılık yapılmamalıdır.²² Dahası, uluslararası hukuk, zorla yerinden edilmeye karşı güçlü korumalar da sunuyor. Türkiye'nin onayladığı Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 12. maddesi özgürce hareket etme hakkını güvence altına alıyor. Bu hak, her tür zorla yerinden edilmeye karşı koruma da sağlıyor.²³ Bu hakkın herhangi bir biçimde kısıtlanması söz konusu olduğunda, kısıtlamalar yasa ile tesis edilmeli ve ancak sınırlı sayıdaki istisnai durumda uygulanmalıdır. Ulusal güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı açısından kişilerin haklarına dair standartlar gerekli görülen haller ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, sözü edilen bu sınırlı sayıdaki istisnai durumlar arasında yer almaktadır.²⁴ Kısıtlamalar aynı zamanda Sözleşme'de yer alan diğer tüm haklarla da uyumlu olmalıdır.²⁵

Sözleşme'nin 17. maddesi, kişinin özgürlük hakkı ile kişinin özel yaşamına, aile yaşamına, konut ve haberleşmelerine yönelik keyfi ya da hukuksuz müdahalelere karşı koruma sağlamaktadır.²⁶ İnsan Hakları Komitesi, Sözleşme'nin sağladığı bu korumanın, yasa çerçevesinde yapılan müdahaleleri de kapsayacak şekilde genişletilebileceğini ve bu tür müdahalelerin Sözleşme'nin hüküm, amaç ve hedeflerine uygun olması, her hâlükârda vaka özelinde makul olma şartını da karşılaması gerektiğini açıkça ifade etmektedir.²⁷

Türkiye, ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) de taraftır. Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi, AİHS'nin 8. maddesi de aile yaşamı ve özel yaşamı koruma altına almaktadır. Bu hakkın kısıtlanması, yine yalnızca sınırları katı bir biçimde belirlenmiş bir dizi istisnai durumda mümkündür.²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'de geçmişte uygulanmış olan zorla tahliyeler ve yerinden etme vakalarında 8. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.²⁹

Zorla tahliye de, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin yeterli konut hakkını güvence altına alan 11. maddesi ile yasaklanmıştır. Sözleşmenin yorumlanması görevini üstlenen uzman kuruluş olan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, yeterli konut hakkını kullanım hakkının yasal güvence altına alınması kriterini de içine alacak bir şekilde tanımlamaktadır. Kullanım hakkının yasal güvence altına alınması kriteri ise, bireylerin zorla tahliyelere karşı korunmasını, kamu hizmetlerinin mevcut olmasını, konutun finansal ve coğrafi açıdan erişilebilir, oturulabilir, konutun yerini ve kültürel açıdan konutta yaşayan kişi ya da kişilere uygun olmasını da kapsamaktadır.³⁰ Tahliye edilecek kişilerle anlamlı bir istişarenin yürütülmesi, tahliye öncesinde yeterli düzeyde ve makul bir duyuruda bulunulması ve tahliye edilen kişilerden ihtiyaç duyanlara barınma imkanının sağlanması dahil bir dizi usul güvencelerine riayet edilmemesi halinde, söz konusu işlem zorla tahliye olacaktır.³¹ Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin, ülke içinde yerinden edilenler ve tekrar eden kesintisiz sokağa çıkma yasağı

²² BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeler, <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPTurkish.pdf>

²³ BM İnsan Hakları Komitesi, *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Genel Yorum No. 27: Madde 12 (Özgürce hareket etme hakkı)*, 2 Kasım 1999, CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, para 7, <http://www.refworld.org/docid/45139c394.html>

²⁴ BM İnsan Hakları Komitesi, *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Genel Yorum No. 27: Madde 12 (Özgürce hareket etme hakkı)*, 2 Kasım 1999, CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, para 2, <http://www.refworld.org/docid/45139c394.html>

²⁵ *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*, UNTS, cilt. 999, s. 171, Madde. 12(3). Ayrıca Bkz: BM İnsan Hakları Komitesi, *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Genel Yorum No. 27: Madde 12 (Özgürce hareket etme hakkı)*, 2 Kasım 1999, CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, para 11, <http://www.refworld.org/docid/45139c394.html>

²⁶ Madde 17: '(1) Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, konutuna ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemez; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan saldırılarda bulunulamaz. (2) Herkesin bu gibi müdahalelere ya da saldırılara karşı yasalarda korunma hakkı vardır.'

²⁷ BM İnsan Hakları Komitesi, *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Genel Yorum No. 16: Madde 17 (Özel yaşamın gizliliği hakkı), Özel hayatın, aile, konut ve haberleşmenin gizliliği hakkı ve kişi şeref ve onurunun korunması*, 8 Nisan 1988, para 4, <http://www.refworld.org/docid/453883f922.html>

²⁸ Madde 8(2)'ye göre: 'Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamı müdahalesi, ancak müdahalenin yasaya öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir'

²⁹ Örneğin Bkz: AİHM, *Doğan ve Diğerleri - Türkiye*, 29 Haziran 2004, paragraf 157-160.

³⁰ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi), *Genel Yorum No. 4: Yeterli Konut Hakkı (Sözleşme Madde 11 (1))*, 13 Aralık 1991, E/1992/23, paragraf 8

³¹ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi), *Genel Yorum No. 7: Yeterli Konut Hakkı (Madde 11.1): zorla tahliyeler*, 20 Mayıs 1997, E/1998/22, paragraf 15, <http://www.refworld.org/docid/47a70799d.html>

altında yaşayan kişiler açısından önemli diğer hükümleri de, yerinden edilenlerin su, sıhhi temizlik, yaşam düzeyi, yiyecek, sağlık ve eğitim haklarını tesis etmektedir.³²

Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, keyfi konut yıkımlarının gayri insani muamele yasağını (AİHS, Madde 3) ihlal edebileceğine de hükmetmiştir.³³

Birleşmiş Milletler'in Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeler, 1992 yılında, BM Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişiler Özel Temsilcisi tarafından, ülke içinde yerinden edilenlerin özel ihtiyaçlarına cevap vermek için uluslararası hukukta yer alan mevcut standartlar temelinde hazırlandı.³⁴ Bu ilkeler doğrultusunda, bireyler keyfi biçimde yerinden edilmemeli ve hiçbir yerinden edilme, koşulların gerektirdiğinden daha uzun sürmemelidir (6. ilke). Ayrıca yetkililer, bu ilkeler uyarınca, yerinden edilen kişilere barınma imkanı sağlamak ve bu kişilerin yeterli bir yaşam düzeyine sahip olmalarını güvence altına almakla yükümlüdür (18. ilke). İlkelerde, hiç kimsenin mal ve mülkünden keyfi olarak yoksun bırakılmayacağı ve yerinden edilenlerin geride bıraktığı mal ve mülklerin, yıkım, keyfi ve hukuksuz sahiplenme, işgal ve kullanıma karşı koruma altına alınması gerektiği ifade edilmektedir (21. ilke). Yerinden edilen kişiler eğitim hakkına da sahiptir. Yetkililer, kadın ve kız çocuklarının eğitim programlarına tam ve eşit katılımını sağlamayı güvence altına almalıdır (23. ilke). En önemlisi de, devletlerin, ülke içinde yerinden edilen kişilerin kendi istekleriyle, güvenli ve insan onuruna yakışır biçimde, evlerine ya da sürekli yaşadıkları yerlere gönüllü olarak geri dönmeleri veya kendi istekleri ile ülkenin başka yerine yerleşmelerini sağlayacak koşulları oluşturma, ve bu doğrultuda gereken imkanları yerinden edilmiş kişilere sağlama konusunda öncelikli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Devletler, ülke içinde yerinden edilen kişilerin, geri dönüş, yeniden yerleştirme ve yeniden entegrasyon planlanması ve idaresine tam katılımını sağlamak için özel gayret göstermelidir (28. ilke). Devletler, ayrıca, evlerine ya da yaşadıkları yerlere geri dönen yerinden edilen kişilere mal ve mülklerini geri alabilmeleri için yardımcı olmalı ve mal ve mülklerin geri alınması mümkün değil ise, yerinden edilen kişilerin adil tazminat almalarını da sağlamalıdır (29. ilke).

Uluslararası insan hakları hukukuna dayanarak hazırlanan BM Kalkınma Temelli Tahliye ve Yerinden Edilmelere İlişkin Temel İlke ve Esaslar da, kalkınma programlarına bağlı olarak ortaya çıkan tahliyeler ve yerinden edilmelerin insan hakları açısından yarattığı sonuçları ele almaktadır.³⁵

22 Temmuz 2016 tarihinde, Türkiye'deki seçilmiş hükümeti devirmeyi hedefleyen 15 Temmuz darbe girişiminin hemen ardından, hükümet ülke genelinde olağanüstü hal ilan etti. İlk üç aylık olağanüstü hal dönemi 3 Ekim tarihinde üç ay daha uzatıldı. Özgürce hareket etme hakkı de dahil olmak üzere Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki bazı hakların, ulusun yaşamını tehdit eden durumlarda resmi olarak ilan edilen olağanüstü hal altında askıya alınması mümkün olsa da, yetkililerin bu haklara saygı gösterme ve bu hakları koruma yükümlülükleri bulunmaktadır. Yetkililer ayrıca olağanüstü hal kapsamında alınan tüm tedbirlerin gözetilen meşru amaçla orantılı olmasını ve yine olağanüstü hal kapsamında getirilecek ek kısıtlamaların da geçici bir nitelikte olmasını sağlama yükümlülükleri bulunmaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ise sosyo-ekonomik ihtiyaçların her durumda güvence altına alınması gerekliliğini tanıyarak, Sözleşme'nin getirdiği yükümlülüklerin askıya alınmasına hiç bir koşulda izin vermemektedir.

Kişilerin zorla yerinden edildiği ve sokağa çıkma yasağının ilan edildiği bölgeler, yaygın insan hakları ihlallerine sahne oldu. Bu ihlalleri gerçekleştirenler ise cezasız kaldı. Olağanüstü hal uygulaması altında, Türkiye'nin güneydoğu bölgelerindeki insan hakları durumu daha da kötüleşti. Hükümet, olağanüstü hal kapsamında yayımlanan bir dizi kanun hükmünde kararname ile siyasi yelpazenin tüm muhalif seslerine yönelik başlattığı sistematik saldırının bir parçası olarak, Kürt muhalefetini ortadan kaldırmak için harekete geçti. Bu saldırılar güneydoğuda yerinden edilen kişileri destekleyen medya, sivil toplum örgütleri ve siyasi temsilcileri de kapsadı. Çıkarılan kanun hükmünde kararnamele muhalif ulusal Kürt medya kuruluşlarının tümü kapatıldı. Kapatılan bölgesel medya kuruluşlarının birçoğunun merkezi ya Diyarbakır'da ya da Türkiye'nin güneydoğu illerinde bulunuyordu. Kanun hükmünde kararname ile ayrıca, Sur ve Diyarbakır da dahil olmak üzere bazı güneydoğu illerinin seçilmiş belediye başkanları yerine hükümet tarafından kayyum atamaları yapıldı.³⁶ Kasım ayında Türkiye genelinde yüzlerce sivil toplum örgütünün çalışmaları önce durduruldu; daha sonra ise, somut gerekçeler ortaya konmadan "terör örgütleriyle ilişkili oldukları ya da milli

³² *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*, UNTS, cilt. 993, s. 3, Madde 11, 12 ve 13.

³³ AİHM. *Seçuk ve Asker Türkiye'ye karşı*, 24 Nisan 1998, para. 38.

³⁴ BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeler, <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPPersons/GPTurkish.pdf>

³⁵ BM Kalkınma Temelli Tahliye ve Yerinden Edilmelere İlişkin Temel İlke ve Esaslar, Özel Raportör raporunun Ek 1 bölümünde yeterli konut hakkının yeterli yaşam düzeyi hakkının bir parçası olduğunu ifade ediyor.

http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/Guidelines_en.pdf?sm_au=iVVF1500P7DHLL3F

³⁶ Bkz: Uluslararası Af Örgütü, *Türkiye: Türkiye'de basına ağır baskı*, 8 Kasım 2016,

<https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/5112/2016/en/> Ayrıca Bkz.: Uluslararası Af Örgütü, *Türkiye: Muhafız Kürt seslere artan saldırıların ortasında HDP milletvekilleri gözaltına alındı*, 4 Kasım 2016, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/11/turkey-12-kurdish-deputies-detained-amid-growing-onslaught-on-opposition-voices/>

güvenliğe tehdit oluşturdukları” iddiası ile tamamen kapatıldılar.³⁷ Kapatılan sivil toplum örgütleri arasında Sur’da yerinden edilen ailelere yardım sağlayan sivil toplum kuruluşları da bulunuyordu. Bu gelişmeler ve olağanüstü hal uygulamasına bağlı olarak insan hakları durumunun ülke genelinde kötüleşmesiyle, ülke içinde yerinden edilenlerin haklarına erişme ve bu haklardan faydalanabilmeleri daha uzak bir ihtimale dönüştü.

2.2 METODOLOJİ

Diyarbakır’ın Sur ilçesinde zorla yerinden edilen kişilere odaklanan bu rapor, 2016 yılı boyunca Diyarbakır’da yürütülen bir saha araştırmasına dayanıyor. Araştırma kapsamında, yerinden edilen 26 aile ve akrabaları, avukatlar, aktivistler ve sivil toplum örgütleri, Sur ve Diyarbakır Belediyeleri ve yetkililerle mülakatlar gerçekleştirildi. Uluslararası Af Örgütü, Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcısı ve Diyarbakır Valisi ile de görüştü. Valiliğin temin ettiği yazılı bilgiler, araştırma için bilhassa faydalı oldu ve bu raporda valilik verilerine de yer verildi. Yetkililer ayrıca 2016 yılının Mayıs ve Haziran aylarında, Sur’da sokağa çıkma yasağının devam ettiği bölgelere, Uluslararası Af Örgütü araştırma ekibinin sınırlı da olsa erişimine izni verdi. Haziran ayında, sokağa çıkma yasağının kaldırılmasına rağmen, Uluslararası Af Örgütü heyetinin şehre girişi için yazılı izin temin edilmesi gerektiği gibi sunî bir gerekçe öne sürülerek Cizre’ye girişleri engellendi. Uluslararası Af Örgütü heyeti, Cizre’ye geri dönen ailelerle görüşmeyi ve Şırnak’ta yerinden edilmiş ve çevre köylere yerleşmiş ailelerle mülakatlar gerçekleştirmeyi planlanmıştı. Uluslararası Af Örgütü, Ekim ayında Nusaybin Kaymakamı ile görüşme talep etti; ancak bu talep reddedildi. Uluslararası Af Örgütü, 28 Kasım tarihinde araştırmanın temel bulgularını İçişleri Bakanlığı ile paylaştıktan sonra bakanlıktan ilave bilgi talebinde de bulundu.

³⁷ Bkz: Uluslararası Af Örgütü, *Yüzlerce sivil toplum örgütü daimi olarak kapatıldı*, 16 Kasım 2016, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/5141/2016/en/>

11 Aralık 2015 tarihinde başlayan ve halen devam eden sokağa çıkma yasağından önce çekilmiş, Sur'un 8 Kasım 2015 tarihli uydu görüntüleri. © Google Earth, DigitalGlobe

Silahlı çatışmaların sona ermesi ve Mart ayında alınan "acele kamulaştırma" kararının ardından, 10 Mayıs 2016 tarihinde çekilen uydu görüntüleri, şehrin doğu kesiminde bulunan binaların kayda değer bir bölümünün hasar gördüğünü ya da yıkıldığını gösteriyor. © Google Earth, DigitalGlobe

3. SUR'DAN ZORLA TAHLİYE VE YERİNDEN EDİLME

“Polis ana caddeden bir anons yaparak güvenliğimiz için evlerimizi terk etmemiz gerektiğini söyledi. Ama mahalledeki herkes polisin bu anonsunu duyamazdı. Herkes birbirini arayıp ‘bize gitmemizi söylüyorlar’ diyordu. Sokağa çıktığımızda ise birçok kişi çoktan gitmişti. Çatışmalardan kaçmak için sağa sola koşuşturduk.”

Surlu bir kadın, 11 Aralık'ta evlerini terk ettiklerinde olan olayları anlatıyor.

Sur Kaymakamlığı, tek günlük sokağa çıkma yasağının ilan edildiği 6 Eylül 2015 tarihi ile 11 Aralık 2015 tarihinde başlatılan ve hâlâ ilçenin bazı bölgelerinde devam eden kesintisiz sokağa çıkma yasağı arasındaki süre içerisinde birçok defa bu uygulamaya başvurdu. 13 Eylül'de iki günlük, 10 Ekim'de dört günlük, 28 Kasım'da üç günlük ve 2 Aralık'ta da dokuz günlük sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü ailelerden bazıları, mahallelerini 28 Kasım'da ilan edilen sokağa çıkma yasağından sonra terk ettiklerini ifade ettiler. Bazı aileler ise 2015 yılı Aralık ayının sonuna kadar ilçede kaldı. Fakat ailelerin büyük bir kısmı, Uluslararası Af Örgütü'ne, 11 Aralık'ta ilan edilen sokağa çıkma yasağının başlangıç saati olan 16:00'dan öncesindeki saatlerde mahallelerinden çıktıklarını aktardı. Dokuz gün süren bir önceki sokağa çıkma yasağı, bir önceki gece saat 23:00'da kaldırıldığı için Sur sakinlerinin mahallerinden çıkabilecekleri kısa bir zaman aralığı oluşmuştu.³⁸ Sur'u yalnızca sokağa çıkma yasağının söz konusu olduğu altı mahallede yaşayan yaklaşık 24.000 kişi terk etmedi. Sokağa çıkma yasağının ilan edildiği mahallelere yakın oturan Sur sakinleri de evlerinde kalmaları ya tehlikeli ya da imkansız olduğu için Sur'dan ayrıldılar. Sur'daki belediye yetkilileri Uluslararası Af Örgütü'ne yaklaşık 40.000 Sur sakininin zorla yerinden edilerek ilçeyi terk etmek zorunda bırakıldığını aktardı.³⁹ Çok az sayıda kişi sokağa çıkma yasağı altındaki bölgede uzun süre kaldı. Yetkililer, ciddi bir gecikmeyle, Şubat ayı ortasından Mart ayı başına kadar geçen dönemde,

³⁸ Bkz: Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *16 Ağustos 2015-16 Ağustos 2016 Tarihleri Arasında Sokağa Çıkma Yasakları ve Yaşamını Yitiren Siviller Bilgi Notu*, 21 Ağustos 2016, <http://tihv.org.tr/16-agustos-2015-16-agustos-2016-tarihleri-arasinda-sokaga-cikma-yasaklari-ve-yasamini-yitiren-siviller-bilgi-notu/>

³⁹ Mayıs 2016'da Sur Belediyesi ile gerçekleştirilen görüşme

mahallelerde kalan yerel halkın ayrılabilmesi için belirli saatlerde bir dizi “güvenlik koridoru” oluşturdu.⁴⁰ Yaklaşık 60 kişinin güvenlik koridorunu kullanarak mahallelerden ayrıldığı tahmin ediliyor.⁴¹ Sokağa çıkma yasağının halen devam ettiği altı mahallenin bazı bölgeleri ise hâlâ tamamen boş.

Sur'da yerinden edilen aileler Uluslararası Af Örgütü'ne mahallelerini terk etmeye kendilerini mecbur bırakan birçok sebep olduğunu ifade ettiler. 28 Kasım tarihinde ilan edilen sokağa çıkma yasağından sonra Sur'dan ayrılan aileler, Uluslararası Af Örgütü'ne, Cizre (sekiz gün), Nusaybin (14 gün) ve Silvan (12 gün) de dâhil olmak üzere bölgedeki diğer yerlerde uzun süreli sokağa çıkma yasakları ilan edildiğini duyduktan ve bu kadar uzun süreli bir yasak Sur'da uygulanırsa buna dayanamayacakları kanaatine vardıldıktan sonra kendilerini evlerini terk etmeye mecbur hissettiklerini aktardılar. Bir kadın görüşmeci Uluslararası Af Örgütü'ne sokağa çıkma yasağı altında yaşamının ne kadar zor olduğunu şu şekilde anlattı: “İki çocukla evdeydim, bir haftadır su içmemiştim. Bir gün eve bir [biber] gaz[ı] kapsülü atıldı. 20 gündür elektriğimiz de yoktu. Çıkıp gitmek istedim ama gidebilecek bir yerim de yoktu.”⁴² Çok az sayıda mahalle sakini evinde kalmayı denedi; ancak 11 Aralık'ta sokağa çıkma yasağının kaldırıldığı kısa zaman aralığında, saat 16:00'da tekrar sokağa çıkma yasağı ilan edilmeden birçok kişi mahalleleri terk etti. Uluslararası hukukta özgürce hareket etme hakkına getirilen sınırlandırmalar, ister sokağa çıkma yasağı ister yasağın uygulandığı bölge sakinlerinin başka bir yerleşim yerine transfer edilmesi şeklinde olsun, yasa ile düzenlenmelidir.⁴³ Ancak, söz konusu sokağa çıkma yasağı kararları, İl İdaresi Kanunu'nun sokağa çıkma yasaklarına hiçbir biçimde atıfta bulunmayan muğlak bir hükmüne dayanılarak alındı. Venedik Komisyonu'nun taktir ettiği üzere, söz konusu sokağa çıkma yasakları hukukilik şartını karşılamıyor ve yasa ile düzenlenmedi.⁴⁴ Bu çerçevede değerlendirildiğinde, yasa ile düzenlenmemiş sokağa çıkma yasağı uygulamaları nedeniyle yerel halkın zorla yerinden edilmesi, kendi başına keyfi bir uygulamaya tekabül ediyor ve Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin keyfi yerinden etmeyi yasaklayan 12. maddesinin ihlalini teşkil ediyor.⁴⁵

Sur sakinlerini mahallelerini terk etmeye mecbur bırakan nedenler arasında, elektrik ve su kesintileri ve gıdaya erişimin olmaması sıklıkla dile getirildi. Elektrik ve suyun, genelde sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlar başlamaz kesildiği ifade edildi. Bir kadın görüşmeci Uluslararası Af Örgütü'ne, evlerini terk etmeden önce, sokağa çıkma yasağının devam ettiği dönemde ailesiyle birlikte günlerce azıcık kuru ekmeği paylaşarak yaşadıklarını anlattı.⁴⁶ Başka bir kadın görüşmeci ise, sokağa çıkma yasağı başlar başlamaz suyunun ve birkaç gün sonra da elektriğinin kesildiğini aktardı.⁴⁷ Su kesintileri, devletin doğrudan ya da dolaylı olarak su hakkına erişimi engellemeye yükümlülüğü açısından soru işaretleri yaratıyor. Sur sakinlerinin, sokağa çıkma yasakları boyunca, yetkililerin kasıtlı olarak kamu hizmetlerini kestiği yönündeki iddialarını, Uluslararası Af Örgütü'ne elektrik ve suyu kendileriyle çatışan silahlı kişileri demoralize etmek için kestiklerini aktaran Sur'da görevli bir polis memurunun beyanları da doğruluyor.⁴⁸ Ancak yetkililer kamu hizmetlerinin kasıtlı olarak kesildiği iddiasını reddediyor ve kesintilerin silahlı çatışmaların kamu hizmeti altyapısına verdiği zarardan ileri geldiğini ifade ediyorlar.⁴⁹ Aileler de Uluslararası Af Örgütü'ne, özellikle çocuklarının güvenlik ve refahından endişe duyduklarını ve sokağa çıkma yasağının uygulandığı mahallelerdeki evlerinde kalmaları durumunda çocukların okula devam edememesinden korktuklarını anlattı. Sur'da yaşayan bir kadın görüşmeci Uluslararası Af Örgütü'ne durumunu şu şekilde aktardı: “Evim ve eşyalarım için korkuyordum; ama çocuklarım güvende olsun, okula gidebilsinler diye hiçbir şey almadan çıkıp gittim. Daha önceki sokağa çıkma yasakları yüzünden zaten derslerini kaçırmışlardı”.⁵⁰

Bir önceki sokağa çıkma yasağının bir gece önce kaldırılmasının ardından, 11 Aralık'ta evlerini terk eden ailelerin çoğu Uluslararası Af Örgütü'ne polis zoruyla evlerini terk ettiklerini ve polisin hoparlörden anons yaparak evlerini terk etme emri verdiğini anlattı. Görüşmeciler, bu duyurunun Sur'un ana caddesinden yapıldığını düşünüyor. Ana caddeye yakın oturanlar polis anonsunu duyabildiklerini, ana caddeden uzak oturanlar ise bu anonsu duyamadıklarını ifade ettiler.⁵¹ Sur sakinleri Uluslararası Af Örgütü'ne sokağa çıkma

⁴⁰ Bkz: Milliyet, *Diyarbakır Sur'dan 14 kişi tahliye edildi*. 7 Mart 2016, <http://www.milliyet.com.tr/diyarbakir-sur-dan-14-kisi-tahliye-gundem-2205773/>

⁴¹ Mart 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁴² Nisan 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁴³ BM İnsan Hakları Komitesi, *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Genel Yorum No. 27: Madde 12 (Özgürce hareket etme hakkı)*, 2 Kasım 1999, CCPR/C/21/Rev.1/Add.9, paragraf 2, <http://www.refworld.org/docid/45139c394.html>

⁴⁴ 5442 sayılı İl İdaresi Kanununun 11/c maddesine göre: 'İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufla müteallik emniyetinin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevlerindedir.' Ayrıca Bkz: Venedik Komisyonu, *Türkiye – Sokağa Çıkma Yasaklarını Düzenleyen Yasal Çerçeveye Dair Görüş*, Venedik Komisyonu'nun 107. Genel Oturumunda kabul edilmiştir (Venedik, 10-11 Haziran 2016), [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)010-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)010-e)

⁴⁵ Bkz: BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Etilme Konusunda Yol Gösterici İlkeler, İlike 6, <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPTurkish.pdf>

⁴⁶ Haziran 2016'da Surlu ailelerle yapılan mülakatlar

⁴⁷ Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁴⁸ Haziran 2016'da gerçekleştirilen bir sohbet

⁴⁹ Mayıs 2016'da Diyarbakır Valisi ile yapılan görüşme

⁵⁰ Nisan 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁵¹ Bkz. A.C. vakası, sayfa 23

yaşadığının ilan edileceği gün telaş içinde birbirlerine telefonla aradıklarını ve polisin evlerini terk etme emri verdiği haberini yaydıklarını anlattı.⁵² Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü birçok aile, polisin kendilerini ikaz ettiğini, eğer evlerinde kalmaya devam ederlerse güvende olmayacaklarını, bu nedenle derhal 11 Aralık tarihli yeni sokağa çıkma yasağı saat 16:00'da başlamadan evlerini terk etmeleri gerektiğini bildirdiklerini aktardı. Uluslararası Af Örgütü'ne, polis tarafından aynı şekilde evlerine terk etmeye zorlandığını ifade edenler arasında, Sur içinde sokağa çıkma yasağının olduğu bölgenin dışında, fakat yine de çok yakınında ikamet eden bir aile de vardı.⁵³ Diyarbakır Valisi Uluslararası Af Örgütü ile yaptığı bir görüşmede polisin anlatılan şekilde yerel halkı Sur'u terk etmeye zorladığı iddialarını reddetti.⁵⁴

Sur'dan ayrılan diğer aileler Uluslararası Af Örgütü'ne silahlı çatışmalar ve güvenlik güçlerinin evlerinin yakınında güç kullanması nedeniyle evlerini terk etmeye mecbur kaldıklarını anlattı. Birçok aile Uluslararası Af Örgütü'ne Sur'da kaldıkları süre boyunca evlerinin dış duvarlarına mermilerin saplandığını, patlama sesleri ve mahallelerindeki çatışmadan dolayı uyumaya korktuklarını ifade etti.⁵⁵ Bir aile, evlerinde oturdukları bir anda eve isabet eden bir top mermisinin duvarlardan birini kısmen yıktığını anlattı.⁵⁶

Öte yandan sokağa çıkma yasağının uygulandığı dönemde, herkes evini terk edemedi ya da terk etmek istemedi. Ailelerin, Uluslararası Af Örgütü'ne neden evlerinde kalmaya devam etmek istediklerini anlatırken dile getirdikleri gerekçelerden biri de evlerini terk ederlerse evin hasar görmesinden ya da yağmalanmasından ötürü duydukları korkuydu. Bir kadın görüşmeci Uluslararası Af Örgütü'ne, evinin on gün boyunca sokağa çıkma yasağının uygulandığı bir bölgede bulunduğunu, mahalleden ayrılmasının ardından evinin yağmalandığını ve tüm eşyalarının parçalanıp harap edildiğini anlattı. Bu görüşmecinin Sur'dan ayrılmayan komşuları ise evlerini herhangi bir hasar ile karşı karşıya kalmadan muhafaza edebilmişti.⁵⁷ 1980'li ve 1990'lı yıllarda çatışmalar nedeniyle zorla yerinden edilen ve köylerini terk edip Sur'a yerleşen ailelerin Sur'da kalma ve evlerini kaybetmeme arzusu daha da kuvvetliydi. Sivil toplum örgütleri, Uluslararası Af Örgütü'ne bazı ailelerin, polis ve orduyla silahlı çatışmaya giren mahalle gençlerini yalnız bırakmamak için Sur'da kalmaya devam ettiğine inandıklarını anlattı. Sivil toplum örgütleri ayrıca bazı ailelerin de PKK tarafından bölgede kalmaları ya da genç erkek çocukların bölgede kalarak polis ve askere karşı çatışmaya katılması için üzerlerinde baskı kurduğu veya bu yönde bir baskı hissettikleri için Sur'dan ayrılmadıkları kanaatindeydi.⁵⁸

Evlerini terk edenlerin birçoğunun bunu gönüllü olarak yapmadığı ortada. Kalmaları yönündeki baskılara ve kalma isteklerine rağmen aileleri Sur'daki evlerini terk etmeye zorlayan ve birbirine eklenmiş birden fazla sebep vardı. Temel kamu hizmetlerinin kesilmesi, su ve yiyeceğe erişimin olmayışı, ağır silahlar ve topların kullanıldığı silahlı çatışmaların varlığı da dahil sokağa çıkma yasağının uygulandığı mahallelerdeki koşullar Sur'da kalmayı açıkça imkânsız hale getiriyordu. Sur sakinlerinin evlerini hür iradeleriyle terk etmediklerine, zorla tahliyeye maruz kaldıklarına ve yerinden edildiklerine ise pek şüphe yok.

⁵² Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁵³ Nisan 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁵⁴ Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁵⁵ Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁵⁶ Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁵⁷ Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁵⁸ Nisan ve Mayıs 2016'da sivil toplum örgütleriyle gerçekleştirilen görüşmeler

4. YERİNDEN EDİLME KOŞULLARI

“Hayatım boyunca yoksulluk içinde yaşadım. Sahip olduğum tek şey bu evdi. Tek isteğim oğlumun üniversiteye gitmesiydi. Şimdi ne evim kaldı ne de oğlumu üniversiteye gönderme umudum.”

Sur yerel halkından bir kadın, eşi ve beş çocuğu ile birlikte yerinden edilmelerinin ardından umutlarını yitirdiğini anlatıyor.

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü Sur'da zorla yerinden edilen ailelerin tümü, evlerini terk etmeden önce kendilerine yalnızca birkaç saatlik süre tanıdığını ve yanlarına çok az ya da hiç eşya alamadıklarını anlattılar. Birçok aile, hızlıca evlerine dönebilmeyi belediklerini ve zaten eşyalarını koyabilecekleri başka bir yerlerinin de olmadığını ifade etti. Görüşülen ailelerden hiçbirinin eşyalarını taşımak için kullanabileceği bir arabası yoktu. Birçok hanenin ekonomik durumu yerinden edilmeden önce de kırılgandı. Sur sakinlerinin birçoğu, ebeveynlerden ya da çocuklardan birinin genelde kayıtdışı bir sektörde sosyal güvencesiz çalışarak kazandığı tek maaş ile geçinen ve zor zamanlarda kullanabilecekleri tasarrufları da olmayan geniş ailelerden oluşuyor. Aşağı yukarı, ailelerin yarısı kendi evinde oturuyor ve diğer yarısı ise düşük bir kira bedeli karşılığında uzun zamandır aynı konutu mesken tutan kiracı konumundalar. Birçok kişi yerinden edilmeye birlikte işsiz de kaldıklarını anlattı. Sur sakinleri, ya Sur'da kapatılan işyerlerinden birinde çalıştıkları için işlerini kayb ettiklerini ya da silahlı çatışmalar ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle Sur'un çöken kayıt dışı ekonomisine bağımlı oldukları için işsiz kaldıklarını söylediler. Bazı Sur sakinleri ise yerinden edilmenin yarattığı travma ve hayatlarının altüst olması nedeniyle işlerini kayb ettiklerini ifade etti. Bununla birlikte, yetkililer yerinden edilenlere bir miktar kira yardımı sağladı ve büyük bir gecikmeyle kaybedilen eşya ve mallar için kısmi tazminat ödedi. Ancak sözü edilen bu tedbirler nadiren yeterli olabildi. Aileler, kayb ettikleri eşyaları yenilemenin ve yeterli konut, eğitim ve çalışma haklarını kullanmanın kendileri için ne denli zor olduğunu anlattı. Uluslararası Af Örgütü'nün araştırması, yetkililerin yerinden edilen kişilere yeterli konut, yaşam düzeyi ve eğitim dâhil olmak üzere ekonomik ve sosyal haklarına erişim sağlama yükümlülüğünü yeterli olarak yerine getiremediğini ortaya koyuyor.

4.1 BARINMA

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü ailelerin tümü yerinden edilmelerinin ardından yaşam koşullarının ciddi ölçüde kötüleştiğini ifade etti. Ailelerin büyük bir bölümü Sur, Bağlar ya da Kayapınar gibi Diyarbakır'da kiraların daha uygun olduğu bölgelere kiracı olarak yerleşti. Küçük bir kesim ise akrabalarının yanında yaşamaya başladı. Beş aile, yerinden edilmelerini takip eden ay içerisinde, iki defa ev değiştirmek zorunda kaldı zira kiralarını ödeyemiyorlardı. Aileler, Sur'da yaşadıkları dönemde ikamet ettikleri ev kendilerine ya da

akrabalarına ait olduğu için kira ödemediklerini ya da evlerinde düşük ve uygun kiralara oturduklarını, birçok geleneksel Sur evinde geniş ailelere uygun büyük bir avlu olduğunu, şimdi ise tüm aile bireylerine yetecek sayıda odası olmayan, daha düşük kalitede evler için daha yüksek kiralara ödediklerini aktardılar. Yerinden edilen ailelerin birçoğu Sur'da yerinden edilen başka ailelerle aynı kiralık daireyi paylaşıyordu (Bkz: H.Y. ailesi sayfa 22). Sur'da kiracı konumunda olanların, yerinden edildikten sonra ödemek zorunda kaldıkları kira bedeli, bir önceki konutlarının kira bedelinden sıklıkla yüzde 100, hatta yüzde 200 oranında daha pahalıydı. Sivil toplum örgütü temsilcileri Uluslararası Af Örgütü'ne Sur'u terk eden ailelerin yarattığı talep artışı nedeniyle, sokağa çıkma yasaklarından sonra en düşük kira bedelinin ciddi bir biçimde arttığını aktardı.⁵⁹

Haziran 2016'da, Diyarbakır Valiliği Uluslararası Af Örgütü'ne, Sur'da yerinden edilen 4,996 aileye toplam 22,740,312 TL (yaklaşık 6.8 milyon Avro) nakit kira yardımı yapıldığını ve yerinden edilmiş 800 kişiye, 1,767,682.36 TL'lik (yaklaşık 528.000 Avro) bir maliyet ile otelede barınma sağlandığı ve bu bilgilerin paylaşıldığı 14 Haziran itibarıyla 29 aileye (109 kişi) otelede barınma sağlanmaya devam edildiğini aktardı. Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü aileler arasında otelede barındırılan bir aile bulunmuyordu; fakat birçok aile nakit kira yardımı almıştı. Aileler, genel olarak, Uluslararası Af Örgütü'ne yerinden edilmelerini takip eden ilk ayda 300 TL'lik (90 Avro) nakit kira yardımı aldıklarını, sonraki aylarda ise hane başı aylık 1000 TL (300 Avro) yardım almaya devam ettiklerini anlattılar. Söz konusu meblağ, birçok ailenin içinde bulunduğu alternatif barınma yöntemlerinin kira masrafını karşılamaya yetse de, ailelerin, akrabalarıyla birlikte tek bir hane olarak yaşamadığı durumlarda, yapılan kira yardımı, yerinden edilmenin yarattığı ek masrafları karşılamaya yetmiyordu. Bu masraflar arasında kiralanın konutların döşenmesi ve yerinden edilmeyle kaybedilen mal ve eşyaların yenilenmesi sayılabilir. Ayrıca bazı yerinden edilen kişiler, işlerini kaybettikleri için aileler önemli bir gelir kaybıyla da karşı karşıya kaldılar. Bu gelir kaybının da yetkililerin yaptığı nakit yardımı ile telafi edilebilmesi mümkün değil. Dolayısıyla aileler, yapılan kira yardımlarını büyük ölçüde geçim masraflarını karşılamak için kullanıyorlar ve bunun sonucu olarak da konutları sıklıkla kötü durumda, aşırı kalabalık ve temel mefruşattan yoksun durumda.

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü aileler arasında hiç kira yardımı almamış olanlar da vardı. Mart ve Nisan 2016 tarihlerinde, bir araştırma şirketi tarafından belediye adına yapılan araştırma, yerinden edilen ailelerin yaklaşık üçte birinin kira yardımı almadığını gösteriyor.⁶⁰ Ailelerin Uluslararası Af Örgütü'ne kira yardımıyla ilgili ilettikleri şikâyetler arasında şu hususlar yer alıyordu:

- Yüksek kiralı konutlarda oturmalarına ve kiralalarını karşılayacak güçleri olmamasına rağmen, bu tür bir yardımı talep etmeleri gerektiği konusunda bilgilendirilmedikleri için kira yardımı başvurusunda bulunmadılar.⁶¹
- Evlerini terk etme mecburiyetinde kalmış olmalarına rağmen, evleri sokağa çıkma yasağının ilan edildiği bölgede olmadığı için kira yardımı talepleri geri çevrildi.⁶² Diyarbakır Valisi bu tür bir gerekçeyle ailelere kira yardımı yapılmadığı iddiasını reddetti.⁶³
- Kira yardımı alabilmek için, "terör" nedeniyle yerinden edildiklerini beyan ettikleri bir belge imzalamaları gerekiyordu. Bazı Sur sakinleri bu ifadeye karşı çıktı ve bu tür bir belgeyi imzalamayı reddetti.⁶⁴
- Söz konusu kira yardımı, hane başına ve hane halkının kaç kişi olduğuna bakılmaksızın veriliyor; dolayısıyla da bazı durumlarda bu yardım yetersiz kalıyor.⁶⁵ Geçmişte Sur'da çok katlı, büyük, avlulu ya da bahçeli evlerde yaşayan birçok büyük aile, Sur dışında bu tür bir konut kiralama imkânı bulamıyorlar. Dolayısıyla yerinden edilen bu büyük aileler aşırı kalabalık apartman dairelerinde yaşamak zorunda kalıyorlar.⁶⁶ Bazı aileler ise, aynı konutu başka bir aileyle paylaşmak zorunda kaldığından yine konut darlığı sorunu yaşıyor (Bkz: örneğin, toplam 12 kişilik dört ailenin çocuklarıyla birlikte iki odalı bir apartman dairesinde yaşadığı H.Y. vakası, sayfa 22). Belediye adına yapılan araştırma, yerinden edilen kişilerin neredeyse yüzde 50'sinin yerinden edilmeden önce Sur'da çok katlı ve avlulu/bahçeli konutlarda yaşadığını gösteriyor.⁶⁷
- Mayıs 2016'dan itibaren, hane halkından tek bir kişinin sigortalı çalışması ya da hükümet destek şeması (Bkz: aşağıda Yaşam Standardı bölümü) dâhilinde hane halkından tek bir kişiye iş imkânı sağlanmış olması, elde edilen gelirin kirayı karşılayıp karşılamadığına bakılmaksızın kira yardımının

⁵⁹ Nisan ve Mayıs 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁶⁰ Mayıs 2016'da bir sivil toplum örgütü temsilcisiyle gerçekleştirilen mülakat.

⁶¹ Nisan 2016'da Kayapınar'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁶² Nisan 2016'da Kayapınar'da gerçekleştirilen mülakatlar.

⁶³ Mayıs 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁶⁴ Mayıs 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁶⁵ Nisan-Eylül 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen mülakatlar

⁶⁶ Nisan-Eylül 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen mülakatlar

⁶⁷ Belediye adına yapılmış yayımlanmamış bir araştırma raporu.

kesilmesine neden oluyor. Uluslararası Af Örgütü'nün Eylül ayında görüştüğü altı aileden yalnızca biri kira yardımı almaya devam ediyordu.⁶⁸ En önemlisi de, Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü ve *kira yardımı almış* ailelerin büyük bir çoğunluğu, aldıkları yardım kira masraflarını karşılamaya yetse de, yerinden edilmeleri nedeniyle kaybettikleri mal ve eşyalarını yenilemek ve yeni konutlarını döşemek için yeterli olmadığını ifade ettiler. Sonuç itibarıyla aileler, hemen hemen hiç mobilyası olmayan apartman dairelerinde ve sivil toplum örgütlerinin ya da yardımseverlerin kendilerine buzdolabı gibi temel ev eşyalarını tedarik etmesi sayesinde yaşıyorlar.⁶⁹ Mal ve eşya kayıplarını karşılamak için öngörülen tazminat şimdilik ertelenmiş durumda. Ayrıca bu tazminat da mevcut kayıpları karşılamak için yetersiz. (Bkz: aşağıda Mal Kaybı bölümü).

4.2 YAŞAM STANDARDI

Hükümet yetkilileri, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Sur İlçe Belediyesi, sivil toplum örgütleriyle eşgüdüm içinde Sur'da yerinden edilen ailelerin hem gelir açısından hem de kaybettikleri mal ve eşyalar açısından eksikliklerini tamamlamak için adımlar attı. Valilik, Uluslararası Af Örgütü'ne, Şubat 2016 ile Haziran 2016 tarihleri arasında merkezi hükümetin 3,617 kişiye mesleki eğitim ve ücretli çalışma programları vasıtasıyla destek sağladığını ifade etti.⁷⁰ Fakat aileler Uluslararası Af Örgütü'ne, hane halkından çalışan bir tek kişinin maaşının aileyi geçindirmeye yetmediğini aktardılar.⁷¹ Valilik yetkilileri ayrıca, yerinden edilen kişilere yiyecek, battaniye, giyecek ve nakit yardım desteğinde bulduklarını, küçük işletmelere destek olduklarını ve Ramazan ayında iftar çadırları kurularak ücretsiz yemek dağıtıldığını aktardı.⁷² Belediye yetkilileri ve birçok sivil toplum örgütü de Uluslararası Af Örgütü'ne Irak ve Suriye'den gelerek Diyarbakır'a yerleşen yüksek sayıdaki Kürt mülteciye yapılan bağışlar nedeniyle mevcut kısıtlı kaynaklarının neredeyse tükendiğini; ama buna rağmen yerinden edilen ailelere de aynı yardımda bulduklarını ifade etti.⁷³ Bir başka sivil toplum örgütü ise, Sur içinde yoksulluğun çok üst seviyelerde olduğunu söyleyerek sokağa çıkma yasaklarından önce de Sur'da yaşayan 500 aileye gıda yardımında bulduklarını söyledi.⁷⁴ Ancak tüm bu çabalara rağmen, yerinden edilmeye beraber ailelerin ev ve işlerini kaybetmeleri, geçim masraflarının artması birbirine eklenerek ailelerin birçoğunu daha da derin bir yoksulluğun içine itiyor. Yerinden edilen ailelerin mevcut yaşam şartlarının uzun vadede sürdürülebilir olmadığı da açıkça ortada.

4.3 MAL KAYBI

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü ailelerin tamamı hiçbir mal ya da eşya almadan evlerini terk ettiklerini aktardı. Birçok aile sadece üzerlerindeki kıyafetlerle evden ayrıldıklarını söyledi.⁷⁵ Uluslararası Af Örgütü'nün Nisan ayında görüştüğü yerinden edilen ailelerinden hiçbiri evlerinin ve eşyalarının sağlam kalıp kalmadığını ya da zarar görüp görmediğini bilmiyordu.⁷⁶ Uluslararası Af Örgütü Haziran ayında, 14 sokağın bulunduğu bir bölgede sokağa çıkma yasağı kaldırıldıktan sonra evlerine geri dönen ailelere eşlik etti. Uluslararası Af Örgütü, evlerin yağmalandığını, eşyaların sıklıkla yakıldığını ya da parçalandığını gözlemledi. Aileler, Uluslararası Af Örgütü'ne, beyaz eşya ve elektrikli aletler gibi değerli eşyalarının üzerlerine ateş edilmek suretiyle telef olduğunu ve bunun ise sanki kasten yapıldığı izleniminde olduklarını aktardı. Aileler ayrıca mücevher, el yapımı yün döşekler, içinde değerli eşyaların bulunduğu çeyiz sandıkları gibi evlerindeki değerli parçaların sokağa çıkma yasağının uygulandığı zaman zarfında yağmalandığını ifade etti.⁷⁷ Yerinden edilen ailelerin birçoğunun herhangi bir maddi birikime sahip olmaması, yegâne mal varlıklarının evleri ve evlerindeki eşyalardan ibaret olması, yıkım ve yağmanın bu aileler üzerindeki etkisini daha da artırıyor. Kayıp ve yıkımın, Sur sakinlerinin evlerine geri dönebilme yetileri üzerindeki etkisi aşağıda sayfa 27'te değerlendiriliyor. Yıkım, kaybedilen ya da zarar gören mal ve eşyalar, evlerinden ayrılırken beraberlerinde eşyalarını götürmemeleri ve kaybettikleri mal ve mülkleri için vaktinde ve yeterli tazminat alamamaları da yerinden edilen ailelerin karşı karşıya kaldıkları sorunları arttıran önemli bir faktör. Yetkililerin hasar tespiti için bazı evleri ziyaret etmiş olmasına rağmen, Eylül ayından önce görüşülen ailelerden hiçbirinin zararı tazmin edilmemişti. Eylül ayında mülakat yapılan altı aile ve akrabalarına ise eşya ve mal kayıpları için

⁶⁸ Eylül 2016'da gerçekleştirilen mülakat.

⁶⁹ Nisan-Eylül 2016'da aile ve sivil toplum örgütleriyle yapılan mülakatlar

⁷⁰ Diyarbakır Valiliği'nin Haziran 2016'da yazılı olarak paylaştığı bilgiler

⁷¹ Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁷² Diyarbakır Valiliği'nin Haziran 2016'da yazılı olarak paylaştığı bilgiler

⁷³ Nisan ve Mayıs 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁷⁴ 19 Mayıs 2016 tarihli mülakat

⁷⁵ Nisan 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁷⁶ Nisan 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁷⁷ Mayıs-Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

tazminat ödenmişti. Hanelerin büyük bir kısmına, zararlarının tazmini için 3,000 TL ilâ 5,000 TL (900-1500 Avro) arasında değişen tazminat bedelleri teklif edilmişti. Aileler, birçok vakada kaybolan mal ve eşyaların tahmini değeri en az 40,000 TL'yi (12,000 Avro) bulmasına ve ödenen tazminatın bir evin temel beyaz eşya ve mobilya ihtiyacını karşılamaya dâhi yetmeyecek düzeyde olmasına rağmen bu tazminatı kabul etmişti. Ailelerden biri hariç hepsi Uluslararası Af Örgütü'ne, tazminat bedelini kabul ettiklerini belirten belgeyi imzaladıklarını; zira yetkililerin teklif edilen tazminatı kabul etmemeleri durumunda hiçbir tazminat alamayacaklarını söylediğini anlattı.⁷⁸ Bir erkek görüşmeci ise Uluslararası Af Örgütü'ne, ailesinin 7,000 TL (2,000 Avro) tutarındaki tazminat bedelini reddettiğini; zira kaybettikleri mal ve eşyaların tahmini değerinin 100,000 TL'nin (30.000 Avro) çok üzerinde olduğunu ifade etti.⁷⁹

4.4 EĞİTİM

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü yerinden edilen aileler, yerinden edilmenin en olumsuz sonuçları arasında bu durumun çocuklarının eğitimi üzerindeki olumsuz etkisini dile getirdi ve çocuklarını eğitimi için endişeli olduklarını aktardılar. Aileler, yerlerinden edilmeden önce de, Sur'da güvenliğini sağlanamaması nedeniyle çocuklarının okula devam edemediğini anlattı. Aileler sıklıkla, çocuklarının eğitimi evlerini terk etmelerine neden olan bir faktör olarak değerlendirdi.⁸⁰ Ancak yerinden edilmenin yarattığı travma, yeni çevreye uyum sağlama zorluğu ve ekonomik güçlükler dâhil olmak üzere ailelerin eğitim masraflarını karşılamasına engel olan muhtelif sebepler de yerinden edilen çocukların okullarına aksatmalarına neden oldu. Bazı çocuklar ise yerinden edildikten sonra okula geri dönmedi. Yetkililer, çocukların eğitimlerine devam edebilmesi için bazı adımlar attı. Valilik, Uluslararası Af Örgütü'ne, Sur'da sokağa çıkma yasağının uygulandığı altı mahallede bulunan altı okula kayıtlı 4,784 öğrencinin 1,927'sine, Haziran 2016 itibariyle devamlı eğitimle bağlantılı bir gider kalemi olan ulaşım konusunda yardım yapıldığını ve ücretsiz ulaşım sağlandığını aktardı. Geri kalan 2,857 öğrencinin ise yeni okullarına kayıt oldukları, ancak herhangi bir ulaşım yardımı almadıklarını ifade edildi. Bu veriler, sivil toplum örgütlerinin anlatımlarıyla çelişiyor. Nisan 2016'da, Belediye adına bir sivil toplum örgütü tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, yerinden edilen öğrencilerin yalnızca üçte biri eğitimlerine devam ediyordu.⁸¹ Eğitim sendikası Eğitim-Sen'in paylaştığı bilgiler göre ise Sur'da sokağa çıkma yasağı uygulanan bölgede toplam 15 okul ve 7,450 öğrenci vardı. Ya yerinden edilmenin yarattığı travma nedeniyle ya da yeni okullarına uyum sağlayamadıkları için okula devam etmeyen öğrenciler tespit edildi.⁸² Uluslararası Af Örgütü ile görüşen ailelerin büyük bir çoğunluğu, okul çağındaki çocuklarının Mayıs ayı itibariyle eğitimlerine geri döndüğünü; ancak yerinden edilen çocuklara yönelik ücretsiz ulaşım yardımından haberdar olmadıklarını söylediler.⁸³ Yerinden edilen ailelerle anket çalışması gerçekleştiren bir sivil toplum örgütü ise Uluslararası Af Örgütü'ne, yerinden edilen ailelerin çocukları teorik olarak okullara kayıt yaptırmış olsalar da, yerinden edilmenin yarattığı karmaşa ve ekonomik güçlüklerin, çocukların aylar boyunca okuldan geri kalmasına neden olduğunu anlattı. Sivil toplum örgütü temsilcileri, ayrıca, okula gitme oranları erkek çocuklarından hâlihazırda daha düşük olan kız çocuklarının durumunun özellikle vahim olduğunu aktardı. Yerinden edilen ailelerin daha büyük bir güvencesizlik ve daha fazla ekonomik güçlüklerle karşı karşıya olması nedeniyle, okuldan ayrılan kız çocuklarının, erken yaşta ve zorla evlendirme karşısında daha kırılğan bir konumda olduğunu da ifade etti.⁸⁴

⁷⁸ Eylül 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁷⁹ Bkz: H.Y'nin ailesi sayfa 22

⁸⁰ Nisan 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁸¹ Mayıs 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁸² Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği (GABB), *Hasar Tespit ve Zorunlu Göç Raporu*, Haziran 2016, s. 10, <http://www.gabb.gov.tr/doc/2016/07/gabbhasartespit/GABB-Report-EN.pdf>

⁸³ Haziran 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁸⁴ Mayıs 2016'da gerçekleştirilen mülakat

SURLU AİLELER

S.K.

S.K. Diyarbakır'ın Bağlar merkez ilçesindeki evinde. © Guy Martin/Panos

S.K. 1944 doğumlu bir sıva ustası. Kendisi, Hasır mahallesinde 1968 yılında yerleştiği eski bir evde oturuyordu. S.K.'nin altı çocuğu ve iki gelini var. Evde toplam 10 kişi yaşıyordu. S.K., Haziran ayında, Uluslararası Af Örgütü'ne evinin durumunu şöyle aktardı: “Sokağa çıkma yasağı hâlâ devam ediyor. Komşular evin yıkıldığını söylediler. Bazalt taşından duvarların yıkıldığına inanamıyorum. 200 ya da 300 yıllık duvarlar bunlar. Bu duvarları hiçbir güç yıkamaz sanıyordum... Evimi kaybettiğim için o kadar çok ağladım ki artık gözümden yaş bile gelmiyor.” S.K., Uluslararası Af Örgütü'ne, evin bahçesine bakan altı odasının olduğunu anlattı. S.K. “25 tavuğum, 20 de güvercinim vardı. Onlara ne oldu bilmiyorum. Bahçede bir incir ağacı, bir su kuyusu, bir de küçük havuz vardı. Sokağa çıkma yasağının devam ettiği dönemde su kesildiği için dokuz gün boyunca havuzun fiskiyesinden su içtik.” dedi.

S.K., Uluslararası Af Örgütü'ne Haziran ayında bölgeye geri dönebilmek için başvuruda bulunduğunu, ama izinin gelmediğini anlattı. Uluslararası Af Örgütü Eylül ayında ise S.K.'nin geliniyle konuştu. S.K. ve karısı gelinlerinin Bağlar'daki evine taşınmışlardı. Gelini Uluslararası Af Örgütü'ne “S.K. Ağustos ayında eve bakmaya gitti. Evin eski duvarlarının tümü çökmüştü. Geriye hiçbir şey kalmamıştı. Hâlâ kira için nakit yardımı alıyorlar, ama eşyaları ve malların tazmini ya da evin akıbetiyle ilgili haber yok” dedi.

H.Y.

H.Y., ailesi ve akrabaları ile Sur'dan uzak bir yerleşim yeri olan Talaytepe'de kiraladıkları apartman dairesinde. © Guy Martin/Panos

H.Y. ve geniş ailesi, sokağa çıkma yasağı ilan edilip ayrılmak zorunda kalana kadar Sur'da yaşadı. H.Y., Uluslararası Af Örgütü'ne, Cemal Yılmaz mahallesinde dört ayrı konutlarının olduğunu anlattı. Bu dört aile şimdi Kayapınar'ın ücre bir bölgesinde ve daha önce yaşadıkları şehir merkezinden uzak Talaytepe toplu konutlarında, kiraladıkları iki odalı bir apartman dairesinde birlikte yaşıyor. Uluslararası Af Örgütü H.Y. ile Haziran ayında görüştüğünde, H.Y. sokağa çıkma yasağının devam ettiği bölgede bulunan evini gidip görebilmek için izin istemiş; ama kendisine izin verilmemişti. Komşuları H.Y.'ye bütün mobilyalarının parçalandığını anlatmıştı. H.Y. bir film yapımcısı ve en çok da evde kalan pahalı kamera mercekları için endişeleniyordu. Merceklere parçalandığı ya da daha büyük olasılıkla çalındığından emindi. Komşuları, kardeşi Ş.Y.'nin evinin tamamen yıkıldığını söylüyorlardı. Komşulardan evin yakıldığını ama askeri operasyonların sonunda binanın halâ ayakta durduğunu duymuşlardı. Ş.Y., Nisan ayında bölgeyi ziyaret etmek için izin talep etti ve Haziran ayında hâlâ izin talebine olumlu cevap alamamıştı. H.Y., Uluslararası Af Örgütü'ne, "Akrabalarla birlikte geniş bir aile olarak 500 kişi hep Sur ilçesinde yaşıyorduk. Her gün sokakta birbirimizi görür sohbet ederdik. Şimdi Diyarbakır'ın dört bir yanına dağıldık ve sadece telefonda konuşabiliyoruz" dedi.

Uluslararası Af Örgütü, H.Y. ile Eylül 2016'da tekrar görüştüğünde sokağa çıkma yasağının devam ettiği bölgedeki evini ziyaret etmesine izin verilmişti. "Ben iki ay önce gittim. Mutfak tamamen yıkılmış, parçalanmış. Duvarlardan birine delik açmışlar. Bütün eşyalar kırılmış. Sağlam hiç bir şey yoktu. Kamera malzemeleri de yok olmuştu." Kardeşi de kendi evinin durumunu görmek için mahalleye geri döndü. Evin bulunduğu alan buldozlerle tamamen yıkılmıştı. Yetkililerin mal ve mülk kayıpları için kendilerine tazminat teklif ettiğini söyledi. Kızına tüm hane için 3,000 TL'lik (900 Avro) tazminat bedeli teklif edildi, kızı ise reddetti. Diğer kızına 7,000 TL (2,100 Avro) teklif edildi ve kızı bu tazminat bedelini kabul etti. H.Y.'ye ve kardeşine ise sırasıyla 7,000 TL (2,100 Avro) ve 5,000 TL (1,500 Avro) teklif edilmişti ve her ikisi de tazminat teklifini reddetti. Kardeşinin ev eşyaları ve evdeki mallarının toplamı 40,000TL (12,000 Avro) değerindeydi. H.Y., sadece kamera ekipmanlarının değerinin 100,000 TL'yi (30,000 Avro) aşacağını söyledi. Evlerini kaybetmeleri konusunda ise H.Y. "Valiliğe gittik. Bilgi vermiyorlar, hiçbir teklifte bulunmuyorlar. Sadece tapularını getir diyorlar." dedi. H.Y.'nin ailesinden Valiliğin nakit kira yardımını alan kimse yoktu.

A.C.

A.C. 45 yaşlarında. Bütün hayatı boyunca Diyarbakır'da yaşamış. Evlendikten sonra köyünden ayrılıp Sur'un Savaş mahallesine yerleşmiş ve 30 yıl aynı mahallede oturmuş. Eski bir Ermeni evinde kocası ve çocuklarıyla dört yıl yaşamış olan A.C. Uluslararası Af Örgütü'ne "sokağa çıkma yasağı ilan edildikten sonra üç gün boyunca burada kaldık. Mermiler eve giriyordu, silah ve patlama seslerini duyuyorduk. Hayatımız için endişe ettik" dedi. A.C. ve ailesi evlerine geri dönebilmek için temizlik yapmaya ve evi toparlamaya çalıştı. Evi, Mayıs 2016'da sokağa çıkma yasağının kaldırıldığı altı mahallenin 14 sokağından birinde. A.C. Uluslararası Af Örgütü'ne, "Eve geri geldiğimizde, tüm eşyalarımız parçalanmış ve bahçeye yığılmıştı. Televizyon iki parçaya ayrılmıştı. [Yetkililer] hasar tespiti yapmaya geldiler. Ne kadar vereceklerini bilmiyorum. Kamulaştırma kararını duydum ama sadece mahalleliler bundan bahsetti, kamulaştırma ile ilgili hiçbir şey bilmiyorum" dedi. A.C.'nin yakın bir sokakta oturan gelini ise Uluslararası Af Örgütü'ne, "Buraya geldiğimde altı yaşındaydım. İkinci defa göç etmeye zorlandım. Sokağa çıkma yasağı ilan edildikten sonra burada yedi gün kaldık. Patlama ve silah sesleri geliyordu. Bir roket evin duvarlarından birine isabet etti. Yiyecek sadece kuru ekmeğimiz vardı, aramızda paylaşıyorduk. Sonunda ise neredeyse hiçbir şey kalmadı."

Uluslararası Af Örgütü, Eylül 2016'da aynı aile ile tekrar görüştü. Bölgede sokağa çıkma yasağının kaldırılmasına rağmen evlerine geri dönememişlerdi. Aile, eve dönememe gerekçelerini şu şekilde ifade etti: "Çok fazla hasar vardı ve polis orada bizi taciz ediyordu." Bir hafta önce her haneye kaybettikleri ya da zarar gören eşya ve malların tazmini için 3,000TL (900 Avro) tazminat teklif edilmişti. A.C.'nin gelini "itiraz edecektik ama bundan daha fazlasını alamazsınız dediler, biz de imzayı attık" dedi.

Ş.A. VE İ.A.

Ş.A. ve İ.A.'nin evi, Sur'da sokağa çıkma yasağının halâ devam ettiği mahallerin diğer tarafında, Alipaşa mahallesinde bulunuyor. Ş.A., Haziran ayında Uluslararası Af Örgütü'ne, "Yalnızca on gün boyunca sokağa çıkma yasağı vardı. Mahallede kalanlar evlerini sapasağlam koruyabildiler. Benim gibi ayrılanların birçoğunun evi yağmalandı. Avlunun etrafındaki odaların hepsi yağmalanmış, molozlar odaların içine yığılmıştı. İçeri girmek mümkün değildi. Avludaki kanepeler birinci kattaki evin kanepesiydi. Eşyalarımızın hepsi harap olmuştu. Su sayacı sökülüştü." dedi. Ş.A., ayrıca Uluslararası Af Örgütü'ne, evin büyükbabasına ait olduğunu anlattı. Yetkililere başvurarak evdeki kayıpları ve hasarları bildirdiler; ancak kimse hasar tespiti yapmaya gelmedi.

Ş.A., Uluslararası Af Örgütü'ne, "Kira tazminatı almadık. Zararımız tazmin edilmeden eve dönme imkanımız yok. Zararımızın tazmin edilmesini istiyoruz ve evimize dönmek istiyoruz. Evimizi terk ettikten sonra aylık 300 TL kira ödeyerek dört ay boyunca başka bir evde kaldık. Sonra da daha ucuz olduğu için aylık kirası 250 TL olan başka bir eve [Sur'da] taşındık." dedi.

İ.A., Uluslararası Af Örgütü ile Eylül ayında tekrar görüştü. İ.A. bu görüşmede içinde bulunduğu durumu şöyle ifade etti: "Kaybettiğimiz mal ve eşyalar için bize [yetkililer] 3,000 TL (900 Avro) verdi. Bu kadar parayla eve geri dönemeyiz. Eve ne olacağını hâlâ bilmiyoruz. Yetkili büroya gittim ama bir projenin [kalkınma projesi] içine dâhil edilip edilmeyeceğini bilmiyorlar. Başka hiçbir şey söylemediler. Ev yıkılacak, o zaman en azından ev için bize tazminat ödemeliler. Şimdi ev yağmalanmış durumda ve güvenli değil. Birileri gelip izinsiz eve yerleşmiş. Oraya gitmemiz bile mümkün değil."

Ö.Z.

Ö.Z. ve ailesi eşyalarıyla Sur'daki evlerinde. © Guy Martin/Panos

Ö.Z. ve ailesinin evi, Sur'da Mayıs ayında sokağa çıkma yasağının kaldırıldığı küçük bölgede. Uluslararası Af Örgütü, Ö.Z. ve ailesi ile Haziran ayında evlerine döndükten sonra evi yaşanabilir bir hale getirmeye çalıştıkları dönemde görüştü. Ö.Z., Uluslararası Af Örgütü'ne, "Babam, kardeşim ve ben, kaldık. Evi bırakıp gitmek istemedik. Özel tim evimize gelip, kafamıza silah dayayıp bizi çıkmaya zorladığında terk ettik. Polis bize 'Gerçekten şanslısınız, özel tim insanları canlı yakalamaz' dedi" şeklinde yaşadıklarını aktardı. Ö.Z. Uluslararası Af Örgütü'ne, terör suçu iddiası ile mahkeme önüne çıkarıldıklarını anlattı. Polis tutanaklarında evlerinde değil, sokakta yakalandıkları yazılmıştı. Hakim, Ö.Z., kardeşi ve babasının ayaklarında, soğuk Aralık ayında dışarı çıkılmayacak şekilde sadece terlik olduğunu, çoraplarının dâhi olmadığını görünce, tutuklu yargılama olmadan serbest bırakıldılar. Ailenin dört kadın üyesi ise, erkekler polis tarafından gözaltına alındıktan sonra evlerini terk etti. Beş aydan daha uzun bir süre sonra evlerine geri döndüklerinde, eşyaları ve mallarının yakılıp bahçenin ortasına yığılmış olduğunu gördüler. Evdeki çöpleri temizlemeleri için 10 gün boyunca çalıştılar. Evlerinin duvarlarına ırkçı ve Türk milliyetçisi sloganlar yazılmıştı ve anlaşılana ki polis evlerini bir üs olarak kullanmıştı. Ev yağmalanmış, mücevherleri ortadan kaybolmuş, kadın iç çamaşırları çekmecelerden çıkarılıp yerlere saçılmıştı. Evde kalan yiyecekler odada çürümeye bırakılmıştı. Aile, evi yaşanılabilir bir hale getirmek için her gün çalışıyor, hava kararmadan önce de mahalleyi terk ediyordu. Ö.Z., Uluslararası Af Örgütü'ne, "Polis gece insanları rahatsız ediyordu ama geri dönmek istiyoruz, Kurban Bayramı'ndan sonra geri döneceğiz." dedi. Ö.Z.'nin babası sokakta saat satarak hayatını kazanıyor. "Evde 2,000 saat vardı. Saatlerin hepsi ya kaybolmuş ya da parçalanmış. Yetkililer hasar tespiti yapmak için eve geldiğinde kayıp eşyaların faturalarını göstermemizi istedi. Her şey yakılmışken nasıl faturaları bulup gösterebilirsin?"

S.A. VE M.A.

S.A. ve M.A., çocukları ve torunlarıyla. © Guy Martin/Panos

S.A. 64, karısı M.A. ise 57 yaşında. Çiftin yedi çocuğu, 11 torunu var. Evlerini zorla terk ettiklerinde en küçük torunları 15 günlüktü. (Fotoğrafta teyzesinin kucagındaki bebek) Bu fotoğraf Haziran ayında çekildiğinde ise bebek yedi aylıktı. S.A., çocukları ve torunları, Sur'da üç ev sahibiydiler. Bir ev de kiralıktı. Şimdiyse bu geniş aile kiralık dört farklı dairede oturuyor. "45 yıllık evlilikte biriktirdiklerimizin hepsini kaybettik. 15 tane yün yatağımız vardı. Hepsini kayboldu. Eve geri döndüğümüzde çamaşır makinesi, televizyon, klima ve buzdolabının üzerinde mermi delikleri açılmıştı. Çeyizlerin hepsi gitmişti."

Uluslararası Af Örgütü, S.A. ve M.A. ile Eylül ayında tekrar görüştü. Tüm ailenin zararını karşılamak için 5,000 TL (1,500 Avro) tazminat teklif edilmişti. "Biz kabul etmedik. Bir dilekçe verdik. Ne çıkar bilmiyorum. Zararımız 60.000 TL ya da 70.000 TL civarındaydı. Evi de sorduk ama bir bilgi vermediler, bizden tapu belgelerini de istemediler." Çift ayda 1,000 TL (300 Avro) nakit kira yardımı almaya devam ediyordu; zira her ikisi de çalışmıyordu. Kızları ise kira için herhangi bir yardım almıyordu. Kızlarından biri kaybettiği ev eşyaları için 5,000 TL (1,500 Avro) tazminat aldı. Kızı, yetkililerin kendisine "Ya bu parayı alırsın ya da hiçbir şey alamazsın" dediğini aktardı.

5. GERİ DÖNME İHTİMALİ

“Akrabalarla birlikte geniş bir aile olarak 500 kişi hep Sur ilçesinden yaşıyorduk. Her gün sokakta birbirimizi görür sohbet ederdik. Şimdi Diyarbakır’ın dört bir yanına dağıldık ve sadece telefonda konuşabiliyoruz.”

H.Y., Sur sakini

Yerinden edilen kişilerin, evlerine ya da sürekli yaşadıkları yerlere gönüllü geri dönüşlerine olanak sağlamak Türkiye hükümetinin görevi. Bu görev, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 12. maddesinde yer alan özgürce hareket etme hakkı ve bireylerin ikamet edecekleri yeri seçme hakkına dayanıyor.⁸⁵ BM’nin Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeleri’nde ifade edildiği üzere, “yetkililer ülke içinde yerinden olmuş kimselerin, kendi istekleri ile, güvenli ve insan onuruna yakışır biçimde, evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere geri dönmeleri veya kendi istekleri ile ülkenin bir başka yerine yerleşmeleri koşullarını oluşturma ve bunun gerektirdiği imkânları sağlama konusunda öncelikli görev ve sorumluluk sahibidir. Yetkililer, yerinden edilenlerden geri dönenlerin ya da ülkenin başka bir bölgesine yerleşenlerin yeniden entegrasyonunu kolaylaştırmak için çaba harcamalıdır.”⁸⁶ Yetkililer ayrıca, ülke içinde yerinde edilen kişilerin, geri dönme, yeniden yerleştirilme ve yeniden entegrasyonlarının planlama ve idaresine tam katılımları için de çalışmalı ve geri dönenlerin mal ve mülklerini geri alabilmelerini; eğer bu mümkün değil ise, yerinden edilenlerin kaybettikleri mal ve mülkler karşılığında uygun tazminat almalarını sağlamalıdır.⁸⁷ Yetkililer, ayrıca, yerinden edilmenin, koşulların gerektirdiğinden daha uzun sürmemesini sağlamakla da yükümlüdür.⁸⁸

Bir yıl sonra, Sur’da sokağa çıkma yasağının ilan edildiği altı mahallede yaşayan 24,000 mahalle sakininin büyük çoğunluğu hâlâ yerinden edilmiş durumdaydı. Sur’un diğer mahallelerinde yaşayanlar arasından da bir azınlık evlerine dönememişti. Hükümetin somut, kamuoyu ile paylaşılmış ya da ikna edici bir geri dönme planının olmaması ve şimdiye kadar mahalle sakinleriyle geri dönmelerine dair samimi bir istişarede bulunmamış ya da onları geri dönüş planlamalarına dâhil etmemiş olması endişe verici hususlar arasında yer alıyor.

Hükümet yetkilileri, Türkiye’nin güneydoğusuna yapılacak yatırımlar ve bu bölgede uygulanacak iddialı yeniden kalkınma projelerinden bahsettiler.⁸⁹ Hatta dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, büyük bir

⁸⁵ BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkelerinin yazarı Francis Deng, Geri dönme hakkının dayandığı temele dair açıklamasında şunları ifade ediyor: “Ülke içinde yerinden edilen kişilerin yaşadıkları yere geri dönme ya da kendi seçtikleri güvenli başka bir yere gitme hakkını tesis eden genel bir norm mevcut değil. Ancak, bu tür bir hak, prensip olarak, özgürce hareket etme hakkı ya da kişinin ikamet yerini seçme hakkına dayandırılabilir.” İnsan Hakları Komisyonu’nun 1995/57 sayılı Hukuki Normların Derleme ve İncelenmesi Tavsiye Kararı uyarınca sunulan, Genel Sekreter Temsilcisi Sayın Francis M. Deng’in Raporu, paragraf 242, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G95/146/89/PDF/G9514689.pdf?OpenElement>

⁸⁶ BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeleri, İlke 28/1

⁸⁷ BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeleri, İlke 29/2

⁸⁸ BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeleri, İlke 6/3

⁸⁹ Anadolu Ajansı, *Başbakan Türkiye’nin doğusuna yönelik ekonomi paketini açıkladı*, 4 Eylül 2016, <http://aa.com.tr/en/politics/turkish-pm-reveals-economic-package-for-eastern-turkey/640803>.
HaberTürk, *Başbakan, Diyarbakır’da yatırım destek paketini açıkladı*, 4 Eylül 2016

hayranlıkla İspanya'nın yenilenen Toledo şehrine referansla Sur'un "yeni Toledo" olacağını söyledi.⁹⁰ Uluslararası Af Örgütü ile konuşan yerinden edilen Sur sakinleri ise, hükümetin geri dönüşlerini sağlamak için istekli ve kararlı olduğundan pek emin değillerdi. Bir sivil toplum örgütü tarafından Belediye adına gerçekleştirilen anket çalışması, yerinden edilen kişilerin yüzde 95'inin Sur'daki evlerine geri dönmek istediğini gösteriyor.⁹¹ Yerinden edilen kişiler, Uluslararası Af Örgütü'ne Sur'a geri dönmek istemelerinin farklı gerekçelerini anlattı. Birçok kişi, çocuklarının oynadığı, trafiksiz, eski Sur sokaklarının kendine özgü ortamı için geri dönmek istediğini ifade ederken; bazıları ise, uzun bir zaman içerisinde mahallelerde kurulan topluluk ilişkilerinin altını çiziyor. Güneydoğu'da daha önce köylerinde yerinden edilmiş olanlar, Sur'daki evlerine geri dönme konusunda özellikle ısrarcıydı. Sur sakinlerince en sık öne sürülen gerekçe ise Sur'da geniş aileleri ve akrabalarıyla aynı sokakta ya da birkaç sokak ötede yaşadıkları ve birbirlerinden ayrı yaşamaya alışamadıklarıydı.

Sur sakinlerinin evlerine geri dönüşleri önündeki engellerden birini de evlerin ya hasar görmüş ya da tamamen yıkılmış olması oluşturuyor. Sokağa çıkma yasağının yalnızca 10 gün gibi kısa bir süre boyunca uygulandığı mahallelerle dâhi, bazı mahalle sakinlerinin evleri yağmalanmış, oturulamaz hale getirilmişti (Bkz: Ş.A ve İ.A. vakası sayfa 23). Benzer bir biçimde, sokağa çıkma yasağının kaldırıldığı sokakların olduğu ana bölgede dâhi, evlere verilen zarar mahalle sakinlerinin geri dönmesine engel oluyordu (Bkz: A.C. vakası sayfa 23). Kasım 2015 sonundan 9 Mart 2016 tarihine kadar devam eden silahlı çatışmalar, polis operasyonları ve askeri müdahaleler ile Türkiye güvenlik güçlerince ağır silahların kullanılması bölgede ağır hasara yol açtı. Birçok ev güvenlik operasyonları sonlandıktan sonra yıkıldı (tahribatın boyutlarını görmek için Bkz: sayfa 13). Aileler, Uluslararası Af Örgütü'ne, komşularının kendilerine güvenlik operasyonlarının sonunda evlerinin hâlâ ayakta olduğunu söylediğini, bunun üzerine evlerine bakmaya gittiklerini; ancak mahallelerine vardıklarında evlerinin buldozerle yıkılmış olduğunu gördüklerini anlattılar.⁹² Mevcut raporlarda, beş mahalledeki toplam 5,200 konutun 1,750'sinin, Ekim 2016 itibarıyla yıkıldığını ve en az 500 konutun da yıkılmasının planlandığı ifade ediliyor.⁹³ Yetkililer Uluslararası Af Örgütü'ne, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın binalarda hasar tespiti yaptığını, elde edilen veri ve bilgilerin raporlaştırdığını; ancak bu raporların mahalle sakinlerine açık olmadığını aktardı.⁹⁴ Yetkililer ayrıca süreçle ilgili bilgilerin Valiliğin iletişim ofisleri kanalıyla ilgililere ulaştırıldığını da ifade ettiler. Ancak öte yandan yetkililer, evleri yıkılan mahalle sakinleriyle evin yıkılması ya da mevcut hasarın tamir edilmesi gibi seçeneklere dair istişarede bulduklarını da iddia etmiyorlar. Uluslararası Af Örgütü ile görüşen dört aile, evlerinin hasar durumunu ya da yıkılmış olduğunu sokağa çıkma yasağı altındaki bölgeye giriş izni alıp evlerini ziyaret ettiklerinde öğrendiklerini söyledi.⁹⁵ Ailelerin hiçbirine, evlerinin hasar tespit raporu ya da yıkım kararının alınmasına temel teşkil edecek herhangi bir meşru gerekçe sunulmamıştı. Ev sahiplerinin haberi ya da rızası olmadan, kendilerine danışılmadan binaların yıkılmış olması, hükümetin, yerinden edilenlerin geri dönme planları ve idaresine tam katılımını sağlama yükümlülüğüne uymadığını gösteriyor. Sürecin şeffaflıkla yürütülmemesi mevcut durumun tetkik edilmesine engel olsa da, yıkımlar, yerinden edilme süresinin lüzumsuzca ve koşulların gerektirdiğinden daha fazla uzamasına yol açıyor.

Geri dönmelerin önündeki bir diğer engel de bölgenin bir kısmında devam eden sokağa çıkma yasakları. 22 Mayıs itibarıyla 14 sokaklık bölgenin küçük bir kısmında, 27 Ağustos itibarıyla de Sur'un altı mahallesinde bulunan daha fazla sayıda sokakta sokağa çıkma yasağı kaldırıldı. Ancak bölgenin büyük bir bölümünde, ilk sokağa çıkma yasağı ilanından bir yıl, güvenlik operasyonlarının bitmesinden ise dokuz ay sonra, sokağa çıkma yasağı hâlâ devam ediyor. Diyarbakır Valiliği ile Mayıs 2016'da yapılan görüşmede, Uluslararası Af Örgütü'ne, bölgede patlayıcı tarama ve kontrolü yapıldıktan sonra sokağa çıkma yasağının kaldırılacağı söylenmişti.⁹⁶ Uluslararası Af Örgütü, geniş çaplı ve uzun sokağa çıkma yasağı uygulamalarının bizatihi orantısız olduğu, operasyonlar devam ederken yasağın uygulanmasının ise toplu cezalandırmaya vardığı kanısını taşımaktadır.⁹⁷ Devam eden bir güvenlik operasyonu kalmamışken ya da bu tür bir operasyon ihtiyacı söz konusu değilken, sokağa çıkma yasağı uygulamalarının sürdürülmesini meşru kılacak daha da az gerekçe bulunuyor. Silahlı çatışmaların üzerinden dokuz ay geçmiş olmasına rağmen bölgeyi patlayıcılardan arındırma gerekçesiyle sokağa çıkma yasağının devam etmesi de inandırıcılıktan uzak. Tüm bu hususlar ışığında mevcut sokağa çıkma yasakları gerekli olmayan bir uygulama ve bu uygulama, ayrıca, keyfi yerinden etme yasağını ve yerinden edilmiş olma durumuna mümkün olan en kısa sürede son verme yükümlülüğünü

<http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1292115-basbakan-yildirimdan-dogu-ve-guneydogu-anadoluya-yatirim-mujdesi>

⁹⁰ Milliyet, *Davutoğlu: "Sur, Toledo gibi olacak"*, 1 Şubat 2016, <http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-sur-toledo-gibi-olacak-ankara-yerelhaber-1191664/>

⁹¹ Mayıs 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁹² Bkz: H.Y. ve ailesi sayfa 22

⁹³ Diyarbakır Yeniğün, *10 Ayın Bilançosu: Sur'da Bin 750 Ev Yıkıldı!*, 19 Ekim 2016 <http://diyarbakiryenigun.com/surda-bin-750-ev-yikildi/>

⁹⁴ Diyarbakır Valiliği'nin Haziran 2016'da yazılı olarak paylaştığı bilgiler

⁹⁵ Mayıs ve Eylül 2016'da gerçekleştirilen mülakatlar

⁹⁶ Mayıs 2016'da gerçekleştirilen mülakat

⁹⁷ Bkz: Uluslararası Af Örgütü, *Süresi belirsiz sokağa çıkma yasakları altında gerçekleştirilen insan hakları ihlaline yol açan operasyonlara son verin*, 21 Ocak 2016, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/3230/2016/en/>

de ihlal ediyor.⁹⁸ Yetkililer aksi yönde somut deliller sunmadıkça, devam eden sokağa çıkma yasağı uygulamalarının gerçek gerekçesinin, bölgenin kamulaştırılmasına ve bölgede başlatılan kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlamak olması daha muhtemel gözüküyor.

Hükümet, yetkililerden alınan bilgilere göre Sur ilçesinin yüzde 60'ını kapsayan acele kamulaştırma kararı 21 Mart tarihinde, yani güvenlik operasyonlarının son bulmasının üzerinden iki hafta dâhi geçmeden aldı.⁹⁹ Mimarlar ve Mühendisler Odası Diyarbakır şubesi, yaptıkları uzman değerlendirmeye dayanarak, 2013 tarihinde alınan bir önceki kamulaştırma kararlarıyla birlikte, Sur ilçesinin yüzde 98'inin hâlihazırda kamulaştırıldığını ifade ediyor.¹⁰⁰ Kamulaştırma kararları, yetkililere kamulaştırmaya konu olan alanları karar alındıktan yedi gün sonra kullanma izni veriyor. Bu da binalar yıkılmaya başlanmadan önce, kamulaştırma kararına karşı etkin bir itiraz yolunun mevcut olmadığı anlamına geliyor.¹⁰¹ Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü ailelerden hiçbirine yetkililer tarafından evlerinin kamulaştırılan alan dâhilinde olup olmadığı ya da kamulaştırma kararına nasıl itiraz edebileceklerine dair bilgi verilmemişti. Belediye adına yapılan bir anket çalışması, ilçe sakinlerinin yüzde 95'nin kamulaştırmaya karşı olduğunu göstermesine rağmen, Diyarbakır Barosu'nun hukuki destek sunma çabalarına rağmen ailelerin yalnızca yüzde 15'inin karara itiraz edebildiğini gösteriyor.¹⁰² Yetkililerin kamulaştırma kararıyla ilgili Sur sakinleriyle herhangi bir bilgi paylaşımına gitmemesi ya da istişare etmeyi denememesi ve kamulaştırma kararının yerinden edilenlerin hayatlarını yeniden kurmaya çalıştıkları bir dönemde alınmış olması, Sur sakinlerinin kamulaştırma kararından ve bu kararın sonuçlarından haberdar olmadıklarını gösteriyor. Diyarbakır Barosu ve Mimarlar ve Mühendisler Odası'nın en üst idare mahkemesi olan Danıştay'a kamulaştırma kararının yürütmesinin durdurulması için başvuru yaptı. Mahkeme, henüz itirazı esaslanarak değerlendirip bir hükme varmış değil.

Kamulaştırma kararıyla bağlantılı olarak Sur ilçesinin yenilenmesi için de bir kentsel dönüşüm projesi söz konusu. Sokağa çıkma yasakları, silahlı çatışma ve güvenlik operasyonları sırasında oluşan yıkımdan önce, 2012 yılından kalma bir belediye yenileme planı mevcuttu.¹⁰³ Bu projenin sorumluluğunu üstlenen merkezi hükümet yetkilileri, projenin sokağa çıkma yasaklarının ardından nasıl uygulanacağına dair bilgileri yayımlamadı. Ancak, medyaya yapılan açıklamalar ve Diyarbakır Valiliği'nin Uluslararası Af Örgütü'ne verdiği cevaplardan, projenin amacının yalnızca bölgedeki kültürel mirası korumak olmadığı; projede ayrıca polis güvenlik noktaları ve altyapısının inşa edilmesi ve güvenliği artırma amacının da güdüldüğü anlaşılıyor. Bu proje kapsamında bazı yapıların yıkılması ve sakinlerinin ilçe dışına taşınması da söz konusu.¹⁰⁴ Mayıs 2016'da Diyarbakır Valiliği Uluslararası Af Örgütü'ne, hem proje detaylarının hem de projenin ilçe sakinleri üzerindeki etkisine dair verilerin en kısa süre içerisinde yayımlanarak kamuoyuyla paylaşılacağını aktarmıştı. Fakat Kasım 2016 tarihi itibarıyla bu konuda herhangi bir yayın yapılmadı. Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü ailelerin tümü, yetkililerin kurduğu iletişim ofislerinin, ailelere sunulan seçenekler veya alacakları tazminat bedeline dair herhangi bir bilgi paylaşmadığını anlattı. Proje uygulanmaya başlanmış ve mevcut konutların yıkımının devam ediyor olması göz önüne alındığında mevcut süreç, yetkililerin, ülke içinde yerinden edilen kimselerin, geri dönme, yeniden yerleşme ve yeniden entegrasyonlarının planlanması ve idare edilmesi konularına tam katılımlarını sağlama yükümlülüğüyle tamamen çelişiyor.¹⁰⁵

Bu farklı faktörler birlikte ele alındığında, Sur sakinlerinin, kendi istekleri doğrultusunda mahallelerine geri dönmelerinin mümkün olamayacağına dair güçlü işaretler ortaya çıkıyor. Oysa ki devlet, yerinden edilen kişilerin geri dönmelerini kolaylaştırıcı adımlar atmakla görevlidir. Projeye dair sorunlar, projenin mahalle sakinleriyle ön istişare yapılmadan başlatılmış ve ilerletilmiş olmasından ibaret değil. Türkiye'de daha önce uygulanmış ve esas itibarıyla Sur projesinden çok da farklı olmayan birçok kentsel dönüşüm projesinde mahallelerin yoksul sakinleri, yenilenen konutların kira ve masraflarını karşılayamıyor. Projenin açıklanan hedefleri, yani daha güçlü bir güvenlik altyapısının oluşturulması ve mahalle sakinlerini ilçe dışına taşıyarak tarihi binaların korunması, bu tür bir sonuca varılmasına neden oluyor. Yetkililerin, insan hakları ihlallerinin varlığını tanıma ve Türkiye'nin güneydoğusunda, sokağa çıkma yasağı altında yaşayanlara mal ve mülklerini

⁹⁸ BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeleri, İlke 6, <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPTurkish.pdf>

⁹⁹ Bkz: Hürriyet, *Bakanlar Kurulu Sur'un yüzde 60'ı için 'acele kamulaştırma' kararı aldı*, 25 Mart 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/bakanlar-kurulu-surun-yuzde-60i-icin-acele-kamulastirma-karari-aldi-40075526>. Kamulaştırma kararında: "Diyarbakır İli, Sur İlçesinde ilan edilen riskli alan sınırları içerisinde bulunan ve ekli listede buldukları yer ile ada ve parsel numaraları belirtilen taşınmazların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından acele kamulaştırılması; adı geçen Bakanlığın 16/3/2016 tarihli ve 2988 sayılı yazısı üzerine, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27'nci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 21/3/2016 tarihinde kararlaştırılmıştır" ifadesi yer alıyor.

¹⁰⁰ Bkz: Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi, *Sur'un Acil Kamulaştırılması* 26 Mart 2016 <http://www.mimarist.org/gundem/4676-mimarlar-odasi-diyarbakir-subesi-sur-un-acil-kamulastirmasi.html>

¹⁰¹ Acele kamulaştırma kararları 1983 tarih ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27. maddesine dayanılarak alınıyor. Bu madde yetkililere, kamulaştırma kararı alındıktan yedi gün sonra kamulaştırılan taşınmazları kullanma hakkını tanıyor.

¹⁰² Belediye adına yapılmış yayımlanmamış araştırma.

¹⁰³ Bkz: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Kentsel Dönüşüm ve Diyarbakır*. Şubat 2015, <http://www.csb.gov.tr/db/diyarbakir/editedorsosya/1.pdf>

¹⁰⁴ Diyarbakır Valiliği'nin Haziran 2016'da yazılı olarak paylaştığı bilgiler

¹⁰⁵ BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkelerinin 28(2) ilkesine göre: 'Ülke içinde yerinden olmuş kimselerin, geri dönme, yeniden yerleşme ve yeniden entegrasyonlarının planlanması ve idare edilmesi konularına bütünüyle katılmalarının sağlanması için özel gayret gösterilmelidir.'

iade etme konularındaki genel isteksizlik hali de, aynı şekilde Sur sakinlerinin evlerine geri dönmelerinin mümkün olmayacağını işaret ediyor. Hükümetin muhalif sesleri susturmaya yönelik devam eden girişimleri ve bu doğrultuda Sur'da yerinden edilmiş kişilere yardım ve destek sunan sivil toplum örgütlerinin kapatılmasıyla bu genel durum daha da güçleşiyor. Mevcut gidişatın, devleti, ülke içinde yerinden edilen kişilerin evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere geri dönebilmeleri için gerekli koşulları oluşturma ve gerekli imkânları sunma görevini yerine getirmeye sevk etmesi çok uzak bir ihtimal olarak gözüküyor.¹⁰⁶

¹⁰⁶ BM Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkelerinin 28(1) ilkesine göre: 'Yetkili makamlar, ülke içinde yerinden olmuş kimselerin kendi istekleri ile güvenlik ve saygınlık içerisinde evlerine veya sürekli yaşadıkları yerlere geri dönmeleri veya kendi istekleri ile ülkenin bir başka yerine yerleşmeleri koşullarını oluşturma ve bunun gerektirdiği imkânları sağlama konusunda öncelikli görev ve sorumluluk sahibidir. Bu makamlar ülke içinde yerinden olmuş kişilerden geri dönmüş ve yeniden yerleştirilmiş kişilerin yeniden entegrasyonunu kolaylaştırma konusunda çaba gösterir.'

6. TÜRKİYE YETKİLİLERİNE TAVSİYELER

- Ülke içinde yerinden edilen kişilerin, kendi istekleri ile, güvenli ve insan onuruna yakışır biçimde, evlerine ya da sürekli yaşadıkları yerlere geri dönmeleri veya yine kendi istekleriyle, ülkenin başka bir bölgesine yerleşmeleri için gerekli koşullar oluşturulmalı ve gerekli imkanlar sunulmalıdır;
- Sokağa çıkma yasağı daha fazla gecikmeksizin kaldırılmalı ve mümkün olduğu kadar çok kişinin derhal evlerine geri dönmesi, işyerlerinin açılması ve olağan ekonomik yaşamın yeniden tesis edilmesi için adım atılmalıdır;
- Evinin hasar görmüş olması, kamulaştırılması ya da devam eden sokağa çıkma yasakları nedeniyle, evinde ikamet etmesi mümkün olmayan tüm ilçe sakinlerine, konut sorununa uzun vadeli bir çözüm bulunana kadar, yeterli konut dahil temel sosyoekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak adil ve yeterli finansal destek verilmeli ve bu kişilerin yeterli kamu hizmeti ve altyapıya erişimleri sağlanmalıdır;
 - İlçe sakinlerinin belirlenen tazminat bedelleriyle ilgili itirazlarını bağımsız bir merci önüne taşıyabilecekleri bir mekanizma oluşturulmalıdır;
- Sur'un yenilenmesi ve Sur sakinlerinin yerinden edilmelerine ivedilikle son verilmesi için atılacak adımları özetleyen detaylı öneriler derhal yayınlanmalıdır; yeniden inşanın yönünü belirlemek üzere Sur sakinleri samimi bir istişare sürecine dâhil edilene kadar proje durdurulmalıdır;
- Yerinden edilen kişilerin geri dönme, yeniden yerleştirme ve yeniden entegrasyon planlama ve idaresine tam katılımı güvence altına alınmalıdır;
- Hem ev sahipleri hem de kiracılara yeniden inşa projeleri tamamlandıktan sonra Sur'a geri dönme seçeneğinin sunulması güvence altına alınmalıdır;
 - Bu doğrultuda, proje dahilinde inşa edilecek binaların, hem ev sahibi hem de kiracı Sur sakinleri için yeterli sayıda, erişilebilir ve yeterli hizmet ve altyapıya sahip olması sağlanmalıdır;
- Sur sakinlerine kamulaştırma kararlarıyla ilgili bilgi verilmeli, ilçenin geleceğine dair kararlar almadan ve somut adımlar atmadan önce mahalle sakinleriyle samimi istişarelerde bulunulmalıdır;
- Kamulaştırma kararlarına itiraz etmek isteyen bireylere bağımsız hukuki yardım sağlanması güvence altına alınmalıdır;

- Güvenlik operasyonları sırasında ortaya çıkan insan hakları ihlalleri kapsamlı olarak soruşturulmalı, hakları ihlal edilen, sokağa çıkma yasağı süresince ve sonrasında alınan idari tedbirler sonucu aynı ve nakdi zarar gören Sur sakinlerinin yasal başvuru yollarına etkin erişimi güvence altına alınmalıdır.

**ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ
KÜRESEL BİR İNSAN HAKLARI
HAREKETİDİR. BİRİSİNE
ADALETSİZLİK YAPILDIĞINDA,
BU HEPİMİZİ İLGİLENDİRİR.**

BİZE ULAŞIN

info@amnesty.org

+44 (0)20 7413 5500

BİZE KATILIN

www.facebook.com/AmnestyGlobal

@AmnestyOnline

YERİNDEN EDİLEN VE MÜLKSÜZLEŞTİRİLENLER

SUR SAKINLERİNİN EVLERİNE DÖNME HAKKI

Bu rapor, Türkiye hükümetinin muhalif Kürt seslerine uyguladığı baskının ortasında, güneydoğuda en yoğun nüfusa sahip il olan Diyarbakır'ın Sur ilçesi sakinlerinin zorla yerinden edilmelerine odaklanıyor. Yerinden edilen ve mülksüzleştirilen 24,000 Sur sakini, ilçede ve güneydoğudaki başka il ve ilçelerde yaşanan şiddetli çatışmaların üzerinden bir yıl geçmesine rağmen hâlâ evlerine dönemiyor.

Yetkililerin önemli, ancak yetersiz düzeydeki yardımlarına rağmen, birçok yerinden edilen ailenin yeterli bir alternatif barınmaya erişimleri sağlanabilmiş değil. Çocukların eğitim hakkı gibi diğer haklar da yeterli düzeyde tesis edilmedi. Benzer bir biçimde, yerinden edilen Sur sakinlerinin geri dönme hakkı da, devam eden sokağa çıkma yasakları, tahribata uğramış ya da yıkılmış altyapı ve binalar, ve devam eden yıkım çalışmaları nedeniyle gerçekleşmeme riski altında bulunuyor. Sur sakinleri, güneydoğuda, altyapıdaki değişiklikler ve nüfus transferleri vasıtasıyla güvenliği sağlamak için söz konusu yerlerde ikamet eden kişileri yerinden etme ve bu yerleri yıkıp yeniden inşa etmeye yönelik kasıtlı olduğu izlenimi veren bir politika dâhilinde yerinden edilen tahmini yarım milyon kişi arasında yer alıyor. Türkiye hükümeti yerinden edilen kişilerin haklarına erişimini sağlamalı ve ülke içinde yerinden edilen kişilerin kendi istekleriyle evlerine ya da sürekli yaşadıkları yerlere geri dönmelerini sağlayacak koşulları oluşturma ve bu doğrultuda gereken imkanları sunma görevini yerine getirmelidir.

